

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
VĒSTURES UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE
FILOZOFIJAS NODAĻA

Mācība par afektiem vēlinajā stoa filozofijā

BAKALAURA DARBS

Autors: **Sanda Puķīte**

Stud.apl. sp05032

Darba vadītājs: profesors Dr. phil. Igors Šuvajevs

RĪGA 2008

Anotācija

Bakalaura darba tēma, ir „Mācība par afektiem vēlinajā stoa filozofijā”.

Darbā tiek apskatīta afektu loma, vēlino stoiķu: Lucija Annēja Senekas, Epiktēta un Marka Aurēlija mācībā. Afektu tēma nesaraujami saistās ar cilvēka iekšējo un ārējo pasauli un tāpēc darba mērķis ir parādīt, kā vēlinās stoa filozofijas spilgtākie pārstāvji skaidro afekta lomu cilvēku ikdienā. Stoiķi uzskata, ka ļaunā avots ir vai nu nezināšana, vai nepilnīga māka būt tikumīgam, savukārt netikumus rada afekti. Viņi izdala četrus afektus, proti - skumjas un baudu (attiecas uz tagadni), alkas un bailes (attiecas uz nākotni). Šie afekti padara cilvēka dvēseli slimu un vāju.

Atslēgas vārdi: afekti, prāts, daba, Dievs, tikumi.

Annotation

The theme of the Bachelor's Paper is „Studies of affects in the late stoa philosophy”. Work deals with the role of the affects in late studies of Stoics: Lucius Annaeus Seneca, Epictetus and Marcus Aurelius.

The theme of the affects is connected with man's inner and external world and therefore the aim of the work is to show how the most famous representatives of stoa philosophy explain the role of the affects in man's everyday.

Stoics consider that source of the evil is either ignorance or incomplete knowledge of being virtuous, thereby affects create bad habits. They deal out four affects – grief and delight (related to the present), desire and fright (related to the future). These affects make man's soul sick and weak.

Key word: affects, mind, nature, God, morals.

Saturs

Apzīmējumu saraksts.....	5
Ievads.....	6
1.1. Stoiķu filozofijas iedalījums: loģika, ētika, fizika.....	10
1.2. Stoiķu filozofija.....	14
2.Lūcijs Annejs Seneka.....	21
2.1. Pašvara un vingrinājumi.....	31
3. Epiktēts.....	34
3.1. Izvēle un pašvara.....	41
4.Marks Aurēlijs.....	43
4.1. Sev un citiem domātā tehnika.....	47
Noslēgums.....	49
Izmantotās literatūras saraksts.....	51

Apzīmējumu saraksts

Sen. – Seneka

Epist. – Epistulae morales ad Lucilium

Epikt. – Epiktēts

Diss. – Dissertationes

Marc. Aurel. – Marks Aurēlijs

Ievads

„Atceries, ka ikviens dzīvo tikai tagadnē un šajā brīdī”

(Marks Aurēlijs)

Ikdienas saspringtajā dzīves ritmā cilvēki aizvien vairāk pakļaujas afektiem (dusmām, bailēm, tieksmēm) un zaudē savu patieso Es. Afekti ar savām stiprajām, bet īslaicīgajām jūtām, kā negaiss ierauj cilvēku savā mutulī. Kur rast spēku, lai izturētu apkārtējās vides brīžiem graužošo ietekmi? Cilvēks spēku var rast sevī un paļauties vienīgi pats uz sevi, viņam ir jāmāk iemantot cerību bezcerīgos apstākļos, rast iekšējo brīvību un nepadoties apkārtnes nenoteiktībai un afektiem, kas viņu apdraud. Cilvēka mūžs nav bezgalīgs un katram no mums, tas ir jācenšas nodzīvot pēc iespējas labāk. Mums nav jāuztraucas par lietām, kuras mēs nevaram ietekmēt, bet ir jādomā par lietām, kuras ir ietekmējamas.

Manuprāt, ne tikai stoa filozofijas laikā afekta tēma bija aktuāla, šī tēma ir aktuāla arī mūsdienās. Cilvēki pārāk satraucas par sīkumiem, par lietām, kuras nevar ietekmēt. Daudzi savus ģimenes locekļus uzskata par privātīpašumu. Šajā laikā, kad visapkārt ir tik daudz negatīvisma, cilvēkus vada afekti, kuriem viņi pakļaujas un ļaujas ietekmēties.

Darba mērķis ir atspoguļot vēlīno stoiķu uzskatus par afektu lomu cilvēku ikdienā. Es vēlos parādīt, kā vēlīnās stoa spilgtākie pārstāvji (Seneka, Epiktēts un Marks Aurēlijs) skaidro savu mācību par afektiem, kā cīnīties un nepakļauties tiem. Viņi caur savu filozofiju māca, ka pretoties afektiem nav nekas neiespējams, cilvēkam ir tikai jāgrib viņiem pretoties, viņi māca kā sadzīvot ar bailēm par lietām, kuras nav no mums atkarīgas un kuras nav iespējams ietekmēt.

Darba struktūra. Darbā ir četras nodaļas un piecas apakšnodaļas. Pirmajā nodaļā tiek apskatīta stoicisma, stoa filozofijas vēsture un stoiķu filozofija. Tās rašanās un loma vēlīno stoiķu filozofijā. Stoicisms ir māksla iemantot cerību bezcerīgos apstākļos, rast iekšējo brīvību un nepadoties vides nenoteiktībai, kas apdraud cilvēku, māca atbildēt uz laikmeta izvirzītām problēmām, izstrādāt tāda cilvēka ideālu, kurš vīrišķīgi, lieki nekurnot, ar cieņu pieņem nolemto un saprot, ka tam pretoties ir vēltīgi un neiespējami.

Otrajā, trešajā un ceturtajā nodaļā tiek detalizētāk apskatīta vēlīnās stoa spilgtāko pārstāvju – Lūcija Annēja Senekas, Epiktēta un Marka Aurēlija – filozofija un mācība par afektiem, kā arī viņu centieni parādīt, kā tiem nepakļauties.

Seneku interesēja ētiskās dabas jautājumi un cilvēka iekšējā pasaule. Viņš uzskatīja, ka nav nozīmes tam, cik spēcīgs ir afekts, lai tas būtu, kāds būdams, paklausīt tas nemāk un

padomus nepieņem. Dusmas, pēc Senekas domām, ir derdzīgākās un āprātīgākās no visiem afektiem, jo izraisa vienu vienīgu satraukumu un ir pakļautas ciešanai „uzbrukumam”. Seneka pievēršas pašvarai un vingrinājumiem, kā cilvēks var distancēties no afektiem. Galvenais, kas cilvēkam ir jāizdara, ir jāiemācās māksla kā pārvaldīt sevi. Daba ir iemācījusi cilvēkam rūpēties par sevi.

Epiktēts skaidroja lietas, kuras ir mūsu spēkos un kuras tādas nav. Domājot, saprotošs cilvēks izvēlas to, kas ir viņa varā. Savus uzskatus viņš pauž līdz savai nāvei, jo ar savu dzīves izpratni viņš bija apmierināts tik lielā mērā, ka nebija cilvēka, kas būtu laimīgāks un apmierinātāks ar savu likteni kā viņš. Cilvēka varā ir izvēle un, lai cilvēks būtu brīvs viņam ir jāgrib, kaut kas, kas nav atkarīgs no citiem.

Marks Aurēlijs apguvis stoa filozofiju centās sekot šīs mācības principiem visu mūžu, īpaši akcentējot tās kodolu – ētiku. Marks Aurēlijs uzskatīja, ka cilvēka dzīvē svarīgākais ir taisnīgums, patiesība, mērenība, gara spēks un pašapmierinātība. Ja cilvēks zinātu, kas ir labs un kas ļauns, no viņa neiznāktu cilvēks, kurš būtu nekaunīgs, mantkārīgs un nesabiedrīks.

1. Stoa filozofija

Stoicisms (Izcelsme - franču stoēcisme < sengrieķu (pēc Atēnu portika (Stoa), kurā mācīja filozofs Zēnons), kā filozofijas virziens sācies 3.gadsimtā p.m.ē. Grieķijā. Tas turpināja veidoties un pastāvēt vairāk nekā piecus gadsimtus hellēnisma zemēs un Romas impērijā. Romā tas kļuva par vienu no valdošajiem filozofijas virzieniem agrīnās impērijas laikā, un tā vēsture ir cieši saistīta ar tiem procesiem, kas norisinājās Romas sabiedriskajā dzīvē. Impērijas tapšanas posmā stoicisma filozofija bija senāta opozīcijas morāls protests pret neatgriezeniski notikušo. Stoicisms ar mācību par morālo atbildību, garīgo brīvību, godīgumu un pašcieņu bija atbilstošs senāta vairākuma pasaules uztverei, kas bija balstīta uz tradicionālajām Romas tikumiskajām vērtībām: uzticību senču paražām, sabiedrisko pienākumu, pilsonisko drosmi un drosmi karalaukā. Stoicisma filozofijas vajāšana beidzas ar impērijas galīgo nostiprināšanos (2.gs. sākums). Stoicisms ieguva plašu izplatību un tika stimulēts oficiāli: mācība par personīgās labklājības savienošānu ar sabiedrisko labklājību kļuva īpaši atbilstoša ārējai labklājībai un harmonijai.¹

Stoicisms nebija tik daudz kā jauna mācība, bet gan forma, zem kuras slēpjas vecās Grieķijas filozofija. Savā ziņā stoicisms ieguva popularitāti, jo savā ziņā bija ekstravagants.²

Tieši Roma kļuva par stoicisma otro dzimteni. Tur tas arī mira un ieguva savu nemirstību. Stoicisma vēsture uz Romas „pamatiem” pēc pirmā acu uzmetiena varētu likties kā vēsturiski filozofisks paradokss. Pirmkārt, stoicisms bieži nonāk „eklektiskās” saistībās ar citām mācībām, piemēram, platonismu un neoplatonismu, otrkārt – problemātiski ir runāt par stoicisma radošo attīstību Romā: katrs no vēlīnajiem stoiķiem, kuri vērtē mācību stingri akadēmiskā garā, var būt atzīts par oriģinālu domātāju, katrs no viņiem pastiprina vienu vai otru stoicisma kategoriju, vienas vai otras mācības daļu, gandrīz neizmainot to kopumā.³

Vārds stoiķis un stoa vairākumam cilvēku saistās ar Romu, Seneku, Epiktētu, Marku Aurēliju. Un tikai nedaudzi atcerēsies, ka stoicisma pirmsākumi meklējami Grieķijā un no filozofiskā skatu punkta visu vērtīgo un oriģinālo stoicismā ir izstrādājuši grieķu filozofi, bet ne romieši.⁴

Stoa attīstībā izdala trīs periodus – seno, vidējo un vēlīno. Senajā periodā darbojās tādi ievērojami domātāji, kā Zēnons no Kitijas Kiprā, Kleants un Hrīsips. Vidējā periodā

¹ Sal.: **Кнабе Г.С.** *Корнелий тацит.* Москва: Наука, 1981.С.7.

² Sal.: **Stock George.** *A little book of Stoicism.*USA: Kessinger Publishing, 2004. P. 5.

³ Sal.: **Сапова. В.В.** *Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий.* Москва: Республикаб 1995.С. 9.

⁴Также. С. 9.

redzamākie pārstāvji bija Panaitijs un Poseidonijs. Vēlīnā perioda pārstāvji bija Seneka, Epiktēts un Marks Aurēlijs.⁵

Agrāk labi zināms kiniķu advokāts, Antistens (445 – 365 p.Kr.dz.), izskaidroja visu Sokrata mācību, norādot, ka cilvēkam ir pilnībā pašam sevi emocionāli jāizprot un jāzina, kur slēpjas kontroles spēks. Visu stoicisma filozofiju balsta dziļi un sīki izstrādāta koncepcija, kas pamatojas metafizikas, loģikas un epistemoloģijas zināšanās.⁶

Stoicisma piekritēji izvēlējās to pašu, ko filozofs Sokrats: labam cilvēkam nekas nav slikts – ne esot dzīvam, ne arī pēc nāves. Jo tāds cilvēks saprot, ka nav cita ļaunuma, kā tikai morālais.

Stoicisma pieredze apzinās cilvēces traģismu, kas pakļauts liktenim. Mēs pārlicināmies, ka spēks no mums nav atkāpies. Labu veselību, labklājību vai ciešanas visu veido „iekšējie noteikumi”. Cilvēki ir neaizsargāti pret dažādām nebūšanām, likteņa pavērsieniem, slimībām, nāvi, viss tas izslīd no viņu rokām. Vienīgais, kas ir cilvēku spēkos un ko nav iespējams atņemt, ir spēja dzīvot pēc sava saprāta.⁷

Zēnons no Kitijas (340 – 265 p.Kr.) bija grieķu filozofs, stoicisma pamatlicējs, kurš izveidoja Stoa skolu. Zēnons no Kitijas bija no austrumiem, kurš apmetās Atēnās un tur sniedza apmācības. Filozofija uz viņu atstāja iespaidu, kad viņš vēl bija mazs zēns. Viņu ietekmēja ētikas mācība un it īpaši Sokrata nāve. Lai gan stoīki aizskāra visas filozofijas iedaļas, kuras formulēja Aristoteļa Akadēmija, viņi sīkāk pievērsās, loģikai, fizikai un ētikai. Seneka (1.g. p.m.ē. – 65.g. m.ē.) bija orators un imperatora Nerona privātskolotājs. Epiktēts (60 – 120 m.ē.) bija atbrīvots no verdzības. Marks Aurēlijs (121 – 180 m.ē.) bija viens no varenākajiem romiešu imperatoriem. Tādā veidā stoa var tikt uzskatīts par ļoti aptverošu filozofiju, jo tā palīdz cilvēkiem no dažādiem slāņiem nonākt pie intelektuālas un morālas saprašanās. Savā ilgajā vēsturē stoicisms vienmēr ir bijis kosmopolītisks spēks, šķērsojot jau sen pastāvošas sociālas un politiskās robežas, lai apvienotu vīriešus vienā kopīgu simpātiju un nolūku kopienā.⁸

„Stoicisms māca, ka cilvēks var paļauties vienīgi uz sevi, taču ne tik daudz uz savām spējām pārveidot īstenību, cik uz attīstītiem un kultivētiem īpašiem apziņas stāvokļiem, kas domas vēsturē ieguvuši nosaukumu – stoiciskā pozīcija. Tā ir māksla intensīvos garīgos pūliņos nostiprināt nesatricināmu nelokāmību par spīti jebkādiem nelabvēlīgiem dzīves un eksistences apstākļiem, izmainot nevis pasauli ap mums, bet mūsu attieksmi pret to. Un bieži

⁵ Sal.: **Seneka L. A.** *Vēstules Lucīlijam par ētiku*. Rīga: Zinātne. 1996, 12.lpp.

⁶ Sal.: **Shapiro Herman, Curley Edwin M.** *Hellenistic Philosophy*. New York: The Modern Library, 1965. P. 77.

⁷ Sal.: **Адо Пьер.** *Что такое античная философия?* Москва: Издательство гуманитарной литературы, 1999. С. 148.

⁸ Ibid. Sal.: P. 77.

vien ar to pietiek, lai cilvēks ne tikai izdzīvotu, bet arī saglabātu, kā māca grieķi, „Nomodu un vertikālu stāju.”⁹ Tā ir māksla iemantot cerību bezcerīgos apstākļos, rast iekšējo brīvību un nepadoties vides nenoteiktībai un nemitīgai maiņai, kas apdraud cilvēku: tas sasniedzams intensīvā filozofiskā darbībā, intelektuālos vingrinājumos. Tā ir mācība, kas pamato iespējamību un nepieciešamību, rādot ceļu uz to.¹⁰

1.1. Stoiķu filozofijas iedalījums: loģika, ētika, fizika

Stoiķi savu filozofiju iedalīja trīs daļās – loģikā, fizikā un ētikā. Antīkajā pasaulē vispār un stoiķu sacerējumos it īpaši šiem vārdiem bija nedaudz citāds raksturs, nekā mēs tos saprotam mūsdienās.

Stoiķi bija spēcīgi loģikā, domāšanā, un retorikā. Šīs iezīmes stoiķiem ir bijušas raksturīgas visos periodos. Runājot par loģiku kā vienu no filozofijas trim sadaļām, jāpatur prātā, ka šis termins bija lietojams daudz plašākā nozīmē, nekā tas tiek lietots tagad.¹¹ „Loģiku viņi iedalīja dialektikā un retorikā, bet par dialektikas sastāvdaļu savukārt uzskatīja valodas mācību. Zenons izteica retorikas un dialektikas atšķirību salīdzinot, proti, retoriku ar plaukstu un dialektiku ar dūri. Stoiķi dialektiku sadalīja divās sīkākās sadaļās: pirmā daļa skaidroja nozīmi, bet otrā - skaņu. Stoiķu loģikā ietilpa daudzi jautājumi, ar kuriem mūsu dienās nodarbojas ne tikai loģika, bet arī mitoloģija, izziņas teorija un citas zinātnes. Savukārt ar fiziku apzīmēja visas mācības, kas attiecas uz dabu, to skaitā arī tādas, kas mūsu dienās attiektos gan uz kosmoloģiju, gan bioloģiju. Arī ētikas jēdziena apjoms stoiķiem bija jūtami plašāks nekā mūsu dienās.”¹²

Plaši pazīstamais salīdzinājums, kur tiek salīdzināts bērna prāts ar baltu papīra lapu, nāk no stoiķiem. Sākotnēji uzskatīja, ka prātu ietekmē iespaidi, grieķi to sauca par fantāziju. Zenons fantāziju raksturoja kā „dvēseles iespaidošanu”. Stoiķi pieņēma Zenona skaidrojumu un ticēja, ka ārējie objekti iespaido dvēseli. Tātad, kad caur redzi mēs saņemam iespaidu par kaut ko baltu, iespaidošanās notiek dvēselē, no kā mēs varam apgalvot, ka ir balts objekts, kas mūs ietekmē. Spēja nosaukt objektu mājā saprašanā. Vispirms ir jānāk fantāzijai un saprašanai, kas izpausmes, ko saņem no objekta, izsaka runas veidā. Taču, ja nebija ārējā ietekmētāja, tad šķietamais iespaidu objekts tika nosaukts par „fantomu” (piemēram, kāds sapņu veids). Tiklīdz stoiķi bija noteikuši fantāzijas kā reālu vai iedomu saprašanas iespaidu,

⁹ Marks Aurēlijs. *Pašam sev*. Rīga: Zvaigzne, 1991, 5.lpp.

¹⁰ Turpat. Sal.: 5. lpp.

¹¹ Sal.: Stock George. *A little book of Stoicism*. USA: Kessinger Publishing, 2004. P.26./27.

¹² Seneka L.A. *Vēstules Lucīlijam par ētiku*. Rīga: Zinātne. 1996, 13. lpp.

viņi centās izskaidrot plašāk šo terminu. Tāpēc stoīķi iedalīja fantāzijas sajūtamajās un nesajūtamajās.¹³

Līdzīgi kā ar loģiku, arī ētika ir jāapskata saistībā ar stoīķu psiholoģiju. Stoīķu teorijā kaisle bija slima intelekta stāvoklis, kas rada maldīguma. Stoīķi nekad nevestu sarunas ar emocijām, uzskatot, ka ļaušanās emocijām un to ielaišana dvēselē, aizstātu tās patieso „valdnieku”. Nesatraukts intelekts bija likumīgais cilvēka monarhs. Tāpēc arī stoīķi lielākoties uzskatīja to par galveno principu.¹⁴ „Ētikā stoīķi aicināja dzīvot saskaņā ar dabu. Cilvēka varā, pēc stoīķu viedokļa, ir diezgan maz, tāpēc viņam nevajadzētu uztraukties par notikumiem, ko viņš nespēj ietekmēt. Visvairāk cilvēka varā ir tas, ko viņš pats dara vai nedara, tāpēc viņam galvenokārt vajadzētu rūpēties un satraukties nevis par to, ko citi dara viņam, bet gan par to, lai viņš pareizi pildītu savus pienākumus pret citiem cilvēkiem un nevienam nedarītu pārestības.”¹⁵ Impulss vai parādība bija dvēseles princips, kas mudināja uz rīcību. Nesamaitātā stāvoklī, tas bija vērsts tikai uz dabas saistītām lietām. Negatīva šī impulsa forma jeb izvairīšanās no dabai pretstatītām lietām, tiek saukta par atgrūšanu. Agrīnie impulsi, kuri parādījās tikko dzimušam dzīvniekam, bija domāti, lai pasargātu pašam sevi. Dzīvnieks meklēja to, kas bija paredzēts viņa izdzīvošanai, bet izvairījās no tā, kas bija tendēts viņu iznīcināt, tādējādi sevis saglabāšana bija pirmais dzīves likums. Kamēr cilvēks ir tikai dzīvnieka stadijā un pirms ir attīstīta viņa spriestspēja, īpašības, kuras saistītas ar viņa dabu ir veselība, spēks, laba ķermeņa kondīcija, maņu attīstība, skaistums, straujums. Tās ir tās īpašības, kas padara bagātīgu fizisko dzīvi un veicina harmoniju. Protams, tām bija arī pretējās īpašības tādas kā: slimība, vājums, sakropļojums. Ar īpašībām saskaņā ar dabu attīstījās arī radniecīgās dvēseles priekšrocības, tādas kā: intelekta ātrums, dabiskās spējas, uzticība, atmiņa un patika.¹⁶

Epiktēts par slimībām saka, kā tās ir tikai kavēklis cilvēka miesai, nevis viņa gribai, ja pēdējā pati nevēlas. Klibums ir kavēklis kājai, bet ne gribai. Un tā ir jādomā par visu, kas stājas ceļā, un tu atzīsi, ka tas ir kavēklis, kam citam, bet ne tev.¹⁷

Stoīķi bija evolucionāri savā filozofijā. Bet viņi neticēja prāta izcelsmei no matērijas. Viņi uzskatīja, ka visās dzīvajās būtnēs jau eksistēja sākotnēja spriestspēja.¹⁸

Stoīķu paradokss ir, ka visas kļūdas jeb vainas ir vienādas. Savus uzskatus viņi balstīja matemātiskajā koncepcijā par taisnīgumu. Eņģelim ir jābūt vai nu labam vai sliktam, līnijai

¹³ Sal.: **Stock George**. *A little book of Stoicism*. USA: Kessinger Publishing, 2004. P. 30./31.

¹⁴ Ibid. Sal.: P. 49.

¹⁵ **Seneka L.A.** *Vēstules Lucīlijam par ētiku*. Rīga: Zinātne. 1996, 13.lpp.

¹⁶ Sal.: **Stock George**. *A little book of Stoicism*. USA: Kessinger Publishing, 2004. P. 51.

¹⁷ Sal.: **Jurēvičs G.** *Grieķu gudrais Epiktēts*. Rīga: Valters un Rapa. 1936, 24.lpp.

¹⁸ Sal.: **Stock George**. *A little book of Stoicism*. USA: Kessinger Publishing, 2004. P. 55.

jābūt vai nu taisnai vai likai, rīcībai jābūt vai nu pareizai vai nepareizai. Grēkot nozīmē pārkāpt līniju, un nav nozīmes, cik tālu savā pārkāpumā kāds iet.¹⁹

Ne ar vienu cilvēku neatgadās kas tāds, kam daba nebūtu viņu izveidojusi, lai tiktu ar to galā. (**Marc. Aurel. V, 18**)

Stoīki uzskatīja, ka jebkurš cilvēks varēja kļūt par gudru cilvēku, it sevišķi tāpēc, ka neeksistē vidusceļš. Saprotams, ka šī stoīku nostāja izpelnījās oponentu kritiku.²⁰ Visuma substance ir padevīga un pielaidīga, un nav iemesla darīt ļaunu un tā arī nevienam nedara ļaunu, tā nav ļaunprātīga.²¹

Apzinoties fizikas likumsakarības, cilvēks cenšas visu notiekošo redzēt vispārējā saprāta robežās un tamdēļ pielieto iztēles „uzdevumus”, aptverot visu pēc iespējas labāk. Filozofam ir jāparedz visas grūtības, likteņa centieni, ciešanas un nāve, kas viņu sagaida nākotnē. Cilvēkam nav jābaidās iepriekš domāt par notikumiem, kuri viņos izraisa nepatīkamas emocijas, tieši otrādi, par tiem jādomā biežāk. Cilvēkam ir sev jāieskaidro, ka nelaiemes un bēdas nav nekas, jo no viņa nav atkarīgs tas, kad tās viņu sasniegs.²²

Marks Aurēlijs uzskatīja, ka, visu lietu pamatā bija aktīvais un pasīvais princips. Pasīvs bija nekvalificēta substance. Aktīvs bija Dievs, un tas pēc viņu uzskatiem ieviesa substanci un veidoja visas lietas un ķermeņus. Bija divi pirmie principi, taču nebija divas lietu izcelsmes. Abi šie principi tika uzskatīti kā ķermeņi, jāteic gan, ka bez formas. Ir viegli apgalvot jeb teikt, ka pasīvais princips jeb matērija ir ķermenis. Taču, kā aktīvais princips jeb Dievs var tikt uzskatīts par ķermeni? Atbilde uz šo jautājumu var skanēt paradoksāli, taču tas ir tāpēc, ka Dievs ir gars. Gars tā pirmatnējā izpratnē tiek uzskatīts par gaisa kustību.²³ Viss, kas nāk no Dieva, ir piepildīts ar likteni. (**Marc. Aurel. II, 3**)

Stoicisms tradicionālos dievus skaidro alegoriski kā dabas spēkus un vienotā dieva Zeva (prāta) izpausmi.

„Pasaules uzbūves jautājumos stoīki nepieņēma tradicionālos reliģiskos uzskatus. Viņi atzina, ka pasaule ir vienota, bet pasaules Dvēsele ir Dievs, kas kā intelektuāla būtne ar savu dvašu vai kā mūžīga uguns caurstrāvo un veido pasauli.”²⁴

Dari sev pāri un tu nodarīsi pāri savai dvēselei, līdz ar to vairs nebūs iespējas sevi pagodināt. Jebkura cilvēka dzīve ir pietiekoša. (**Marc. Aurel. II, 1**)

¹⁹ Ibid. Sal.: P. 78.

²⁰ Sal.: **Stock George**. *A little book of Stoicism*. USA: Kessinger Publishing, 2004. P. 91.

²¹ Ibid. Sal.: P. 56.

²² Sal.: **Адо Пьер**. *Что такое античная философия?* Москва: Издательство гуманитарной литературы, 1999. С. 143.

²³ Sal.: **Stock George**. *A little book of Stoicism*. USA: Kessinger Publishing, 2004. P. 95.

²⁴ **Seneka. L.A.** *Vēstules Lucīlijam par ētiku*. Rīga: Zinātne. 1996, 13.lpp.

Aktīvais princips bija viens pats izraisītājs, bet pasīvais jeb substance bija tas, no kā tiek veidota jebkura lieta, ķermenis. No šiem diviem principiem tiek izdalīti četri elementi, kuri ir: zeme, gaiss, uguns un ūdens.²⁵ Lai gan visi savienojumu ķermeņi bija sadalāmi četros elementos, pastāvēja atšķirība starp pašiem elementiem. Divi no viņiem - uguns un gaiss - bija viegli, otri divi - ūdens un zeme - bija smagnēji. Ar vārdu „vieglis” ir jāsaprot, ka tas tiecas prom no sava centra, bet „smagnējs” tiecas uz centru. Katrs no šiem četriem elementiem atrodas savā vietā kaut kur Visumā. Visas struktūras pamatā tiek likta zeme, kam pa virsu ir ūdens, jo ūdens nekur nav atrasts bez zemes zem tās.²⁶ Vai stoīķi uzskatīja Visumu par galīgu vai bezgalīgu? Atbildot uz šo jautājumu ir jānoskaidro termini, kā to darīja viņi. „Viss” bija bezgalīgs, bet „veselums” galīgs. Ar „Viss” ir jāsaprot kosmos un tukšums, turpretī „veselums” bija tikai kosmos. Ja ar terminu „Visums” mēs saprotam kosmosu jeb sakārtotu veselumu, tad jāsaka, ka stoīķi uzskatīja Visumu kā galīgu. Taču, lai gan stoīķi uzskatīja Visumu kā salu tukšuma okeānā, viņi neapstiprināja varbūtību, ka eksistē vēl kāda šāda sala aiz apvāršņa.²⁷

Marks Aurēlijs uzskatīja, ka Esošais kosmos ir hierarhisks: neorganiskajiem ķermeņiem piemīt vienkāršākās īpašības, augiem – spēja augt, dzīvniekiem attīstās dvēsele, cilvēkam – saprāts. „Dvēsele ir īpašs ķermenis, „silta un ugunīga pneima (elpa)”; tai ir 8 daļas – galvenā, vadošā daļa, 5 sajūtas, spēja runāt, kā arī spermātiskais pirmsākums, bet ne visiem stoīķiem. Vadošo daļu veido uztvere, saskaņa, vēlmes un saprāts. Dvēsele, būdama materiāla, neiet bojā līdz ar ķermeni, bet turpina pastāvēt kādu laiku. Taču arī tā ir mirstīga (nemirstīga dvēsele ir tikai Dievā) un iet bojā pasaules ugunsgrēkā. Mūsu pasaule – kosmos – ir vienīgā. Tā ir apaļa, un to aptver telpisks tukšums. Kosmos ir dzīva un saprātīga būtne, kurai vienību piešķir pneima, kas izplatīta visā kosmosā. Tas periodiski uzliesmo, iet bojā un no jauna atdzimst, proti, noteiktā periodā pasaules vienība pārvēršas dažādu būtņu daudzveidībā, citā – atgriežas sākotnējā, vienotā substancē. Atbildot uz jautājumu, kāpēc tā notiek, stoīķi apgalvo – dievišķās substances mērķis ir radīt saprātīgas būtnes. Pasaule, citādi sakot, ir radīta cilvēkiem un Dieviem.”²⁸

Marks Aurēlijs saka, ka cilvēkam ir jāapdomā visa Visuma lietu saskaņotība un to radniecība vienai ar otru. Visas lietas šādā veida ir savstarpēji draudzīgas. Viena lieta secīgi seko citai. (**Marc. Aurel.** VI, 38) Aurēlijs raksta: „Es daru savus pienākumus, citas lietas mani neuztrauc, jo tās var būt lietas bez dzīves, bez iemesla vai arī klaiņojošas, kuras nezin savu ceļu.” (**Marc. Aurel.** VI, 2) Jebkura eksistējoša lieta drīz mainās, un tās vai nu tiek

²⁵ Sal.: **Stock George**. *A little book of Stoicism*. USA: Kessinger Publishing, 2004. P. 93.

²⁶ Ibid. Sal.: P. 97.

²⁷ Ibid. Sal.: P. 104..

²⁸ **Marks Aurēlijs**. *Pašam sev*. Rīga: Zvaigzne, 1991, 10.lpp.

pamazinātas, lai izgaistu, vai tās tiek izkliedētas. Saskaņā ar Visuma būtību, katra sīkākā lieta ir izpildīta, un tā noteikti nav paveikta saskaņā ar jebkāda cita veida iedabu. Apdomā, cik daudz lietas nedalāmajā laikā katrā no mums vienlaicīgi notiek, lietas, kuras skar ķermeni un lietas, kuras skar dvēseli. Ja ir kāda lieta, kuru tev pašam ir grūti izpildīt, nevajag domāt, ka tas cilvēkam ir neiespējami. Taču, ja kaut kas ir cilvēkam pa spēkam un ir saskaņā ar tā dabu, tad arī tu to vari sasniegt. Tas, kurš ir redzējis tagadnes lietas, ir redzējis visas. Viņš ir redzējis lietas, kuras ir notikušas un ir jau mūžībā, gan tās, kuras vēl tikai notiks. Viņš visas šīs lietas ir redzējis, jo tās ir viena veida un formas. (**Marc. Aurel.** VI, 9)

Mācot filozofiju un prasot tai sekot praksē, ir neiespējami darboties bez domām un runām par fizisko, loģisko, ētisko teoriju. Kad runa ir par gudrību, tas ir, dzīvot tā, kā ir jādzīvo filozofam, kas tika mācīts teorijā, tas viss bija jāpārdzīvo praksē kā viss viens.²⁹

Cilvēka saprāta darbība ir atkarīga no dabas saprāta darbības. No pirmsākuma viss dzīvais instinktīvs, dzīvo pats sev: tiecies pēc pašaisardzības, sargā savu izdzīvošanu un sargā visu, kas to veicina.

Stoīķi uzskatīja, ka Visums bija vienīgais, kurš pats par sevi bija perfekts. Stoīķi bija konservatīvi optimisti un nevēlējās kaut ko mainīt lietās, kuras bija vislabākās. Nāve pārtrauca dzīvi, taču neizbeidza to.³⁰

1.2. Stoīķu filozofija

Stoīķi secināja, ka praktiskā brīvība ir atkarīga no teorētiskās brīvības, kas novērš maldus. Ļaunā avots ir vai nu nezināšana, vai nepilnīga māka būt tikumīgam. Netikumus rada afekti – tieksmes, kas pārkāpj saprāta nosprausto mēru, nepaļaujas logosam. Ir 4. pamatafekti – skumjas un bauda (attiecas uz tagadni), alkas un bailes (attiecas uz nākotni). Šie afekti padara dvēseli slimu un vāju. Ir 4 galvenie tikumi, proti, saprātīgums, mērenība, taisnīgums un vīrišķība un 4 netikumi, proti, nesaprātīgums, nesavaldība, netaisnīgums un glēvulība. Mūsu varā ir būt tikumiskam vai netikumiskam, pārējais (slava, nauda utt.) no mums nav atkarīgs un tāpēc vienaldzīgs. Ja cilvēkā uzvaru gūst afekti, viņš kļūst apātisks. Gudrība ir brīvība no afektiem, saprātīga attieksme pret tiem, kas cilvēkam sniedz svētlaimi.³¹

Stoīķi savā morāles filozofijā pievērsa lielu uzmanību laikiem, bet nedomāja, to sasniegt caur izpriecām un baudu. Tā vietā stoīķi meklēja laimi caur gudrību. Gudrību, ar kuru kontrolēt to, kas ir cilvēka spēkos. Viņi bija ļoti ietekmējušies no Sokrata, kurš bija sagaidījis

²⁹ **Адо Пьер.** *Что такое античная философия?* Москва: Издательство гуманитарной литературы, 1999. С. 145.

³⁰ Sal.: **Stock George.** *A little book of Stoicism.* USA: Kessinger Publishing, 2004. P. 113.

³¹ Sal.: **Marks Aurēlijs.** *Pašam sev.* Rīga: Zvaigzne, 1991, 12.lpp.

nāvi ar mieru un drosmi. Šis lieliskais kontroles piemērs pār emocijām apgādāja stoīkus ar autentisku modeli, pēc kura veidot savas dzīves. Gadsimtus vēlāk stoīķis Epiktēts teica, ka nevar izbēgt no nāves, bet var izbēgt no tās radītajām bailēm. Vēlāk šī tēma tika attīstīta vēl vispārīgākā veidā, un Epiktēts teica, ka nevajag pieprasīt no notikumiem to, ko cilvēks vēlas, bet ir jāvēlas, lai tie notiktu tā, kā tie notiek, un tad ies labi. Mēs nevaram kontrolēt notikumus, bet mēs varam kontrolēt savu attieksmi pret to, kas notiek. Ir lieki baidīties no nākotnes notikumiem, jo viņi notiek tik un tā. Bet, ja cilvēks vēlas ir iespējams kontrolēt savas bailes. Šai morāles filozofijai ir eleganta vienkāršība, un tomēr tā bija intelektuālas elites filozofija. Slēdziens bija diezgan vienkāršs – kontrolēt savu viedokli, bet kā gan stoīķi nonāca pie šī slēdziena filozofiskajā ceļā? Viņi to izdarīja, radot garīgu prāta bildi par to, kādai vajadzētu būt pasaulei un kā cilvēks un fiziskas lietas uzvedas saskaņā ar nolūka principu. Viscaur visai dabai viņi saskatīja likuma un iemesla darbības. Lai izskaidrotu šo pasaules skatījumu, stoīķi balstījās uz speciālu Dieva ideju. Viņuprāt Dievs bija racionāla substance, kura atradās ne tikai kādā noteiktā vietā, bet gan visā dabā, visās lietās. Šis Dievs ieviesa nozīmīgu iemesla formu, kura kontrolē un instruē visu dabas struktūru, kas nosaka notikumu virzienu. Šeit balstās morālās filozofijas pamati, taču stoīķu uzskati par šo tēmu turpinājās viņu teorijā par zināšanām.³² Ir jādomā par vispārējo substanci, no kuras ikvienam cilvēkam ir maza deva. Ir jādomā par vispārējo laiku, no kura katram ir piešķirts mazs un neatdalāms intervāls. Ir jādomā par to, ko liktenis ir paredzējis. (**Marc. Aurel.** V, 24)

Kopš pastāv varbūtība, ka cilvēks var aiziet no dzīves jebkurā momentā, tas attiecīgi regulē katru darbību un domu. Taču, ja pastāv Dievs, tad nav jābaidās nomirt, jo viņš tevi nesaistīs ar ļaunumu. Bet nūdien, ja Dievs neeksistē, vai arī viņu neinteresē cilvēku lietas, kā arī tās, kā ir cilvēkam dzīvot Visumā, kur nav Dieva vai likteņa? Taču Dievs eksistē un viņu interesē cilvēks. (**Marc. Aurel.** II, 3)

Stoīķi patiešām dziļi iedziļinājās, lai izskaidrotu, kā cilvēks var iegūt zināšanas. Līdz galam viņiem neizdevās, taču viņu teorija par zināšanām bija nozīmīga vismaz divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, tā palīdzēja pilnveidoties viņu materiālistiskajai teorijai par dabu. Otrkārt, stoīķu teorija deva pamatu viņu patiesības un noteiktības koncepcijai. Abi šie iznākumi no stoīķu teorijas par zināšanām izveidojās no viņu skaidrojuma par ideju izcelšanos. Viņi teica, ka vārdi izsaka domas un domas rodas no kāda objekta ietekmes uz prātu. Dzimšanas brīdī prāts ir tukšs un tad tas sāk veidot domu „glabātuvī”, jo tas ir atklāts objektiem. Caur maņu uztveres kanāliem objekts veido iespaidu uz prātu. Piemēram, koks veido savu tēlu prātā caur redzes uztveres kanālu. Atkārtota atklāšanās lietu pasaulei palielina iespaidu skaitu, attīsta mūsu atmiņu un ļauj mums formēt vispārīgus priekšstatus par lietām, kuras vēl nav redzētas.

³² Sal.: **Samuel Enoch Stumpf**. *Socrates to Sartre*. USA: McGraw – Hill book company. 1966. P. 121.

Patiesas problēmas stoiķi sastapa, kad vajadzēja izskaidrot pēdējo apgalvojumu, proti, kā izskaidrot mūsu vispārīgās idejas. Viņiem vajadzēja parādīt, kā domāšana ir saistīta ar mūsu maņām. Viena lieta ir parādīt, ka ideja par koku nāk no mūsu redzējuma jeb no tā, kā šo koku esam redzējuši. Bet kā var izskaidrot vispārējās idejas par lietām, kuras nepakļaujas mūsu maņām, piemēram, ideja par labestību? Uz šo stoiķi atbildēja, ka visas domas savā ziņā ir saistītas ar maņām, pat domas, kuras reprezentē spriedumu un secinājumus. Spriedums vai secinājums par to, ka kaut kas ir labs vai patiens, iespaidu mehāniskā procesa iznākums. Mūsu domāšana visās formās sākas ar iespaidiem. Dažas no mūsu domām ir balstītas uz iespaidiem, kuri sākas mūsos pašos, kā gadījumā ar jūtām. Tāpēc jūtas var mums dot zināšanas, jūtas ir „neapstrīdamās uztveres” avots, kas ir mūsu maņu noteiktības pamats. Vēlāk skeptiķi norādīja, ka šis izskaidrojums nevarēja sniegt atbildes uz visiem nozīmīgajiem jautājumiem.³³ Epiktēts saka: „Pasaules pamatprincips ir prāts, kas izplatīts visā dabā un kas iemīt cilvēkā. Šis „pasaules prāts” stoiķiem ir reizē arī pasaules likumība un liktenis, kuram padots viss esošais, protams, arī cilvēks un viņa darbība.”³⁴ Stoiķi mācīja, ka „pasaules prāts” ir arī pasaules likumība, kas ir izplatīta visā dabā un arī pašā cilvēkā, ar to padara cilvēku un viņa darbību par aklu „pasaules prāta” iedarbības rezultātu, iznīcina cilvēka prāta suverenitāti un padara neiespējamu cilvēka personīgo atbildību un tikumību.”³⁵

Plašā fizikālās dabas bilde, ko radīja stoiķi, izrietēja no viņu loģikas par to, ka viss, kas ir reāls, ir materiāls. Tāpēc visam visā Visumā ir kaut kas no vielas jeb matērijas. Bet pasaule nav tikai kaudze ar kūtru jeb pasīvu matēriju, tā ir dinamiska, mainīga, strukturēta un sakārtota sistematizācija. Bez pasīvās matērijas ir spēks jeb vara, kas pārstāv aktīvu dabas elementu formēšanos uz sakārtošanos. Šī aktīvā vara jeb spēks nav atšķirīga no matērijas, bet drīzāk ir cita veida matērija. Tā ir pastāvīgā kustībā, netverama lieta, piemēram, kā gaiss jeb telpa. Stoiķi teica, ka tā bija uguns un šī uguns izplatījās pa visām lietām, dodot tām dzīvotspēju. Šai materiālajai ugunij bija saprātīgs apzīmējums un, kopš tā bija augstākā esamības forma, bija nenovēršami, ka stoiķi pieņēma šo racionālo spēku kā Dievu.³⁶

Galvenā stoicisma ideja bija, ka Dievs ir visur. Lai teiktu, ka Dievs ir uguns jeb spēks, saprātīgums, logoss un tad apgalvotu, ka Dievs ir visur, ir jāsecina, ka visa daba ir piepildīta ar iemesla principu. Paskaidrojot sīkāk, stoiķi runāja par matērijas caurlaidību, ar ko viņi bija domājuši, ka dažāda veida matērijas ir sajauktas kopā. Dieva materiālā substance arī bija iejaukta, pretējā gadījumā bez tās būtu tikai nekustīga matērija. Matērija izturas tieši tā, kā tā to dara, jo tajā ir iemesls - principa klātbūtne. Matērijas nepārtraukta izturēšanās saskaņā ar šo

³³ Sal.: **Samuel Enoch Stumpf**. *Socrates to Sartre*. USA: McGraw – Hill book company. 1966. P. 122./123.

³⁴ **Jurēvičs G.** *Grieķu gudrais Epiktēts*. Rīga: Valters un Rapa. 1936, 43.lpp.

³⁵ Turpat. 46.lpp.

³⁶ Sal.: **Samuel Enoch Stumpf**. *Socrates to Sartre*. USA: McGraw – Hill book company. 1966. P. 123.

principu ir domāta kā dabas likums, lietu dabas likums jeb princips. Kad stoīķi piedēvēja Dievam dabas izcelšanos un to, ka visas lietas nekavējoties saņem iespaidu no Dieva, veidojot iemeslu un turpinot izturēties tā kā, tiem būtu paredzēts izturēties, mēs varam redzēt, kā stoīķi no šīs idejas attīstīja savu otru priekšstatu par likteni un tālredzību.³⁷

Dievbijībā pats galvenais kas jāzina, ir tas, lai par dieviem būtu pareizs priekšstats, proti, ka dievi ir, ka viņi visu vada taisni un labi. Viņi ir lēmuši to, ka cilvēki viņiem paklausa un visās lietās uz viņiem paļaujas un labprātīgi seko viņu lēmumiem, jo viņi lemj ar labāko nodomu. Bet tas var notikt tikai tad, kad cilvēks labā un ļaunā jēdzienus atšķirs no tām lietām, kas ir mūsu varā. Visam, kas dzīvo, ir iedzimts izvairīties no tā, kas šķiet kaitīgs.³⁸

Stoīķiem tālredzība nozīmēja, ka notikumi notiek tādā veidā, kā tiem jānotiek, jo visas lietas un personas ir pakļautas logoss vai Dieva kontrolei. Visas pasaules kārtība ir balstīta uz visu pasaules daļu vienotību un tas, kas apvieno visu matērijas struktūru, ir ugunīgā substance, kura iesūcas visur.³⁹

Labprātīga un brīva pakļaušanās liktenim ir vienīgā cilvēka brīvība un laime, jo, ja viņš negribētu pakļauties labprātīgi, tad tas viņam būtu jādara piespiesti.⁴⁰

Viņi redzēja pasauli kā vienu lielu kopīgu sabiedrību, kur visi cilvēki ir kā ģimene. Cilvēka pienākums ir dzīvot saskaņā ar dievišķo gribu, tas ir, dzīvot saskaņā ar dabas likumiem un būt gatavam jebkam, ko liktenis var sūtīt. Dzīvojot pēc šiem principiem, nenostādot augstas prasības un vērtības lietām, kuras mums var jebkurā brīdī atņemt, var sasniegt īstu mieru un apmierinātību. Lai sasniegtu īstu laimi, vajag sasniegt visaugstāko ideālu, kas sevī ietver 4 dotības: gudrību (morāles izpratnes spējas), drosmi, sevis kontroli un taisnīgumu, tas viss kopumā dod cilvēkam sevis pietiekamību, imunitāti pret ciešanām, neaizsniedzamību pret ievainojumiem, imunitāti pret dzīves pārdarījumiem. Pat vergs, kurš sasniedz šādu stāvokli, ir brīvs un karalis pats sev.⁴¹

Stoīķi zināja, lai izveidotu morāles filozofiju, ir nepieciešama skaidra izpratne par to, kāda ir cilvēka daba. Viņi izveidoja viedokli par cilvēka dabu, izmantojot tās pašas idejas, kuras viņi izmantoja, aprakstot dabu kopumā. Tāpat kā pasaule ir materiāla kārtība, kurai cauri spiežas ugunīgā substance, saukta par iemeslu jeb Dievu, arī cilvēks ir materiāla būtne, kurai spiežas cauri tā pati ugunīgā substance. Kad stoīķi teica, ka cilvēkā ir dievišķa dzirksts, viņi bija domājuši, ka patiesībā cilvēkā ir daļa no Dieva substances. Dievs ir pasaules dvēsele, un cilvēka dvēsele ir daļa no Dieva. Šī dievišķā dzirksts ir skaidra, tīra materiāla substance, kas iespiežas cilvēka ķermenī, liekot tam kustēties un būt spējīgam sajūst. Dvēsele ir

³⁷ Ibid. Sal.: P. 124.

³⁸ Sal.: **Jurēvičs G.** *Grieķu gudrais Epiktēts*. Rīga: Valters un Rapa. 1936. 33.lpp.

³⁹ Sal.: **Samuel Enoch Stumpf.** *Socrates to Sartre*. USA: McGraw – Hill book company. 1966. P. 124.

⁴⁰ **Jurēvičs G.** *Grieķu gudrais Epiktēts*. Rīga: Valters un Rapa. 1936, 43.lpp.

⁴¹ Sal.: **Seneca.** *Letters from a stoic*. Baltimore- Maryland: Penguin books. 1969. P.15.

ķermeniska, nāk no Dieva un tiek nodota no vecākiem uz bērniem fiziskā veidā. Stoiķi uzskatīja, ka dvēsele ir centrēta sirdī un, ka tā cirkulē pa asins plūsmu. Tas, ko dvēsele pievienoja ķermenim, bija smalks mehānisms, kas sastāvēja no piecām maņām, no spējas runāt un vairoties. Taču, kopš Dievs ir logoss jeb iemesls, cilvēka dvēsele arī ir iesakņojusies iemeslā un rezultātā. Cilvēka personība sevi atrod racionalitātes unikālajā izpausmē. Tomēr, stoiķiem cilvēka racionalitāte nenozīmēja vienkāršu cilvēka spēju domāt vai prātošanu par lietām, drīzāk gan to, ka cilvēka daba piedalās racionālā dabas veseluma struktūrā un kārtībā. Cilvēka racionalitāte simbolizē cilvēka saprašanu par faktisku lietu kārtību un to vietu šai kārtībā. Tā ir saprašana, ka visas lietas pakļaujas likumam. Stoiķu morāles filozofijas galvenais uzdevums bija attiecināt cilvēka izturēšanos uz likuma kārtību.⁴²

Stoiķu uzskatos morāles filozofija balstījās uz ideju, kurā cilvēks bija kā drāmas aktieris. Kad Epiktēts izmantoja šo atskārsmi, viņš domāja, ka aktieris neizvēlas savu lomu, taču no otras puses drāmas autors jeb režisors izvēlas cilvēkus un norāda lomu, kas jāspēlē. Pasaules drāmā tas ir Dievs jeb iemeslu princips, kurš nosaka, kas katrs cilvēks būs un kā viņš būs novietots vēsturē. Stoiķi teica, ka cilvēka gudrība pastāv spējā atpazīt katra cilvēka lomu šajā drāmā un tad ļauj to labi notēlot. Dažiem cilvēkiem ir „epizodiska loma”, kamēr citiem ir vadošās lomas. Ja tā ir Dieva griba, lai tu tēlotu nabadzīgu cilvēku, tad ir jārauga, lai tu to darītu labi. Lielisks aktieris attīsta lielisku vienaldzību par lietām, kuras viņš nespēj kontrolēt, piemēram, dabasskata veidu un formu, kā arī to, kas būs citi dalībnieki. Aktieris it īpaši nevar kontrolēt pašu stāstu vai tā sižetu. Taču ir viena lieta, ko aktieris var kontrolēt, un tā ir pašu stāstu attieksme un emocijas. Viņš var sarūgt par to, ka viņam ir epizodiska loma, vai arī viņš var būt apsēsts ar greizsirdību, jo kāds cits ir izvēlēts par varoni, vai arī viņš var justies ļoti aizvainots par to, ka grimētājs ir uzlicis sevišķi neglītu degunu uz viņa sejas. Taču ne sarūgšana, ne greizsirdība, ne aizvainojuma sajūta nevar grozīt faktu, ka viņam ir epizodiska loma vai viņš nav varonis un ir spiests nēsāt nesmuku degunu. Visas šīs sajūtas var laupīt viņam laimi. Ja viņš var palikt brīvs no šīm sajūtām vai saglabāt vienaldzību, viņš sasniegs mieru un laimi, kas ir gudra cilvēka pazīme. Gudrs cilvēks ir tāds, kurš zina, kāda ir viņa loma.⁴³ Savā devītajā vēstulē Seneka runā par to, ka gudrajam pietiek pašam ar sevi, bet viņš tomēr, kaut vai sev pietiekams, vēlas, lai viņam būtu gan draugs, gan kaimiņš, gan biedrs. Gudrajam pietiek pašam ar sevi nevis tāpēc, ka viņš gribētu dzīvot bez drauga, bet tāpēc, ka viņš to spēj. Viņš ar mierīgu prātu panesīs drauga zaudēšanu. Ir cilvēki, kuriem draugi ir izdevīguma pēc. Seneka to sauc pat pagaidu draudzību, ko pieņem izdevīguma pēc, tā ir pa prātam tikmēr, kamēr ir izdevīga. Ap cilvēkiem, kam klājas labi, ir vesels pulks draugu, bet ap

⁴² Sal.: **Samuel Enoch Stumpf**. *Socrates to Sartre*. USA: McGraw – Hill book company. 1966. P. 124.

⁴³ Ibid. Sal.: P. 125.

nelaimē kritušajiem nav neviena, tad draugi, kur viņi tiek pārbaudīti, laižas lapās. (*Sen. Epist.* 9, 5)

Taču stoiķu morāles filozofijā pastāv arī konsekventa problēma, un tā skar cilvēka brīvības dabu. Visa stoiķu analīze par dabas struktūru, kas ir Dieva iemeslu izraisīta un sakārtota, ir diezgan viegli saprotama, it sevišķi, ja mēs par šo shēmu domājam kā par kosmisku drāmu. Tā var būt taisnība, ka aktieris neizvēlas savas lomas. Taču, kāda tad ir atšķirība starp lomas izvēli drāmā vai attieksmes izvēli? Ja tu neesi brīvs, lai izvēlētos vienu, tad kā tu vari būt brīvs, lai izvēlētos otru. Tad jau tikpat labi Dievs var ne tikai izvēlēties, lai tu būtu nabadzīgs cilvēks, bet arī, lai tu būtu neapmierināts nabadzīgs cilvēks. Vai attieksme brīvi pārvietojas gaidot, lai garāmejoša cilvēces parāde to izvēlētos, vai tā ir tāda pati personas sastāvdaļa kā acu krāsa? Stoiķi iestrēga savā idejā, ka attieksme ir pakļauta cilvēka izvēlei, ka ar gribasspēku mēs varam izlemt, kā mēs reaģēsim uz notikumiem, taču viņi nekad nav izteikuši apmierinošu paskaidrojumu faktam, ka liktenis kontrolē visu, kamēr, tas tai pašā laikā nevalda pār mūsu attieksmi. Vistuvāk izskaidrojumam stoiķi bija, kad viņi izteica, ka jebkas visā Visumā darbojās saskaņā ar likumu, iemeslu vai logosu, taču tā ir cilvēka „daba”, ka viņi darbojas saskaņā ar viņu zināšanām par likumu. Piemēram, ūdens iztvaiko no saules svelmes un vēlāk kondensējas, un atgriežas atpakaļ lietus veidā. Taču neviena lietus lāsīte otrai nesaka „te nu mēs atkal esam”. Cilvēks iziet līdzīgu pārvērtības procesu, kad viņš sāk novecot un satiek nāvi, taču cilvēks zina, kas notiek. Nekādas speciālās zināšanas nemainīs faktu, ka viņš ir mirstīgs. Stoiķi visu savu morāles filozofiju būvēja uz pārliecības, ka, ja cilvēks zina precīzo un saprot savu lomu kā neizbēgamu, viņš necīnīsies pret neizbēgamo, bet laimīgi ieies vēsturē. Laime nav izvēles produkts, tā drīzāk ir eksistences īpašība, kas izriet no piekrišanas liktenim. Tādēļ brīvība nav spēks, ar ko pārveidot mūsu likteni, drīzāk gan emocionālā nemiera trūkums jeb neesamība.⁴⁴

Filozofi ir akurāti parādījuši lietas, kuras cilvēkam būtu jāiemācās, lai būtu spējīgi pielietot strīdēšanās mākslu. Taču tam ir vajadzīga arī prakse. Ja kādam nāktos diskutēt ar analfabētu, viņš nezinātu veidu, kā pret viņu izturēties. Tam, kurš izskaidrotu analfabētiskam cilvēkam taisnību, noteikti būtu sekotāji. Kamēr neesi spējīgs parādīt analfabētam taisnību, pašam ir jājūtas nespējīgam.

Kā rīkojās Sokrats? Viņš strīdā lika savam pretiniekam „izturēt” pierādījumus, kuri tika likti priekšā pret viņu. Sokrāts vēlējās, lai citi būtu kā liecinieki. Tādēļ viņš varēja teikt: „Man nerūp citi liecinieki, bet es vienmēr esmu apmierināts par saviem pierādījumiem pret pretinieku un es neļautāju citu viedokli, bet tikai sava strīda partnera viedokli.” (*Epict. Diss.* II, 12) Sokrāta galvenā īpatnība bija strīdā savaldīt dusmas, nekad neizdvest kaut ko

⁴⁴ Sal.: **Samuel Enoch Stumpf**. *Socrates to Sartre*. USA: McGraw – Hill book company. 1966. P.126.

aizvainojošu, aizskarošu, bet noņemties ar aizkarošam personām un pielikt punktu strīdam ar viņiem. Ātri ar iemānām un prasmi izbeigt strīdu. (**Epict. Diss.** II, 12)

Stoīkiem eksistēja divu veidu cilvēki: gudrie un pūļa cilvēki. Par gudro cilvēku tika uzskatīts tas, kurš pilnīgi ir brīvs no kaislībām, afektiem, pienākuma cilvēks, ko nekas nevar samaitāt, kas nebaidās no nāves un gatavs katru mirkli mirt. Taču pūļa cilvēki ir tie, kuri velk cilvēku uz bojā eju.⁴⁵ Saskare ar pūli nes tikai ļaunumu. Jo vairāk ir cilvēku, ar kuriem saskaramies, jo lielākas ir briesmas.

Bija nenovēršami, ka stoīkiem vajadzēja attīstīt stingru kosmopolītisku pārliecību, ideju, ka visi cilvēki ir vienas cilvēku sabiedrības pilsoņi. Lai paskatītos uz pasaules procesu kā uz drāmu, bija jāatzīst, ka ikvienam tajā ir loma. Stoīki apskatīja cilvēku attiecības, piešķirot tām vislielāko nozīmi, jo cilvēki bija dievišķās dzirksts nēsātāji. Tas, kas saistīja cilvēku ar otru cilvēku, bija fakts, ka visām personām bija kopīgs elements. Tā bija doma, ka logoss ir kā galvenā telefona līnija un katrai personai bija savs telefons, un visi kopīgi atradās vienā līnijā, tādējādi savienojot Dievu ar visiem cilvēkiem. Bet tiem, kuriem ir kopējs iemesls, ir jābūt kopējam pareizam iemeslam. Un, kopš pareizs iemesls ir likums, mums ir jātic, ka cilvēkam un Dievam ir kopējs arī likums. Turklāt, tiem, kuriem ir kopējs likums, ir arī jābūt kopējai jeb vienai taisnībai. Tie, kuriem ir kopējs iemesls, likums un taisnība, ir atzīstami par vienas republikas locekļiem jeb biedriem. Vispārēja brālība un Visuma dabas likuma mācība par taisnību bija viens no stoīku iespaidīgākajiem devumiem Rietumu prātiem. Viņi iedvesa galvenās tēmas domu plūsmā, galvenokārt kristietības filozofijas attīstībā. Šim devumam bija izšķiroša nozīme. Lai gan stoicismam bija daudz kopīgu iezīmju ar epikūriešu filozofiju, tā izveidoja arī dažu radikālu jaunievedumu. Kopā ar epikūriešiem, stoīki lika galvenos uzsvarus uz praktiskajām interesēm par ētiku, aplūkojot sevis kontroli kā ētikas centru, dabas materiālistiskos noteikumus un uzskatot laimi par beigām. Visnozīmīgākā variācija, kuru izveidoja stoīki, bija tā, ka viņi apskatīja pasauli nevis kā iespējamības produktu, bet gan kā prāta sakārtotības un iemesla produktu. Šis skatījums stoīkiem izveidoja augstu optimisma attieksmi, attiecībā uz cilvēka gudrības varbūtību jeb iespējamību. Apgalvojums, ka mēs varam daudz zināt par detalizēto pasaules darbību, bija pret gudrības skaidrojumu. Tas attīstīja skeptiķu kritisko filozofiju.⁴⁶

⁴⁵ **Strads. M.** *Lūcijs Annejs Seneka, Dzīve un daiļrade*. Rīga: Latvijas Valsts Universitāte. 1989. 9.lpp.

⁴⁶ Sal.: **Samuel Enoch Stumpf.** *Socrates to Sartre*. USA: McGraw – Hill book company. 1966, P. 126./127.

2.Lūcijs Annejs Seneka

Lūcijs Annejs Seneka dzimis Marka Anneja Senekas ģimenē (1.g. p.m.ē. līdz 65.g. m.ē.) Kordobā – Spānijā. Viņa tēvs bija stingrs senlaiku tikumu vīrs. Senekam bija trīs brāļi, no kuriem viņš bija vidējais. Vecākais – Novāts, kas vēlāk tēva drauga Jūnija Galliona adoptēts, saucās Gallions, guva ievērojamus panākumus valsts darbā. Jaunākais brālis Mela, ko tēvs vērtēja kā īpaši apdāvinātu, acīmredzot bija brīvs no jebkādām ambīcijām – kā politiskām, tā zinātniskām un literārām, un viņu parasti piemin kā dzejnieka Lukāna tēvu. Seneku uz Romu atveda mātes māsa, kuras vīrs vēlāk kļuva par prefektu Ēģiptē. Senekas māte nepārcēlās uz Romu, tādēļ šai sievietei bija svarīga loma slimīgā zēna audzināšanā. Viņa bija mātišķa un pašreizējā, ko atzīmē pats Seneka.⁴⁷ Seneka bija slimīgs bērns, jo ik pa brīdīm cieta no veselības problēmām, lielākoties no astmas. Ar šo slimību viņš slimoja visu savu mūžu.⁴⁸

Seneka rakstīja runas 17. gadus vecajam Neronam jeb Lucīlijam. Šīs runas kļuva ļoti populāras sava atraktīvā stila dēļ. Savus pirmos piecus valdīšanas gadus Nerons bija neatkārtojams. Visi, pat citi imperatori, atzina, ka šie pieci gadi ir Romas impērijas veiksmīgākie gadi, par kuriem bija jāpateicas Senekam. Seneka un armijas oficiārs Burrs bija divi tie cilvēki, kuri savaldīja Neronu un novirzīja viņa degsmi un jaunības enerģiju vajadzīgajos virzienos. Abi šie vīri kārtēja visas lietas, kamēr Nerons tīksminājās par sevi. Taču ne Seneka, ne Burrs neparādījās kā oficiāli darbinieki iestādēs. Seneka bija kā virzošais spēks aiz torņa. 62. gadā p.m.ē. mira Burrs un līdz ar to tika iedragāta Senekas vara un ietekme. Ienaidnieki sastāstīja Neronam pasakas par Senekas popularitāti un pieaugušo bagātību. Ienaidnieki apgalvoja, ka Seneka ir bīstams tronim un viņš aizēno pašu imperatoru. Neronam ieteica tikt vaļā no sava privātskolotāja. Seneka no draugiem uzzināja, ka pret viņu tiek vērtas intrigas un tāpēc viņš prasīja imperatoram atļauju pamest publisko dzīvi. Atļauja tika dota, un viņi šķīrās draudzīgi.⁴⁹

Savus pēdējos dzīves trīs dzīves gadus Seneka nodevās filozofijai un rakstīšanai. Pavadojot savu laiku kopā ar savu otro sievu Paulīnu, ceļojot pa Itāliju. Seneka, reti apciemoja Romu un, lai nodrošinātu lielāku drošību, nodeva savu likteni imperatoram. Lai izvairītos no nogalināšanas mēģinājumiem (noindēšanas), Seneka tam pievērsa īpašu vērību un balstījās uz augļiem.⁵⁰

⁴⁷ Lūcijs Annējs Seneka. *Dialogi*. Rīga: Zinātne.2001, 346.lpp.

⁴⁸ Sal.: Seneca. *Letters from a stoic*. Baltimore- Maryland: Penguin books. 1969. P. 7.

⁴⁹ Ibid. Sal.: P. 11./ 12.

⁵⁰ Ibid. Sal.: P. 13.

Mūsu ēras 65. gadā pret imperatoru tika vērsta sazvērestība, kuru organizēja Gājs Kalpurnijs Pīsons un citi, ļoti iespējams, arī Seneka bija iesaistīts. Ir ziņas, ka pastāvēja arī apakšējā sazvērestība nogalināt arī pašu Pīsonu un padarīt Seneku par imperatoru. Daudzi cilvēki tika nogalināti, kad atklājās sazvērestība. Senekam, tāpat kā daudziem citiem lika izdarīt pašnāvību. Viņa asais prāts bija možs līdz pašiem pēdējiem mirkļiem.

Seneka savos darbos ne reizi vien apcerējis stoiķu attieksmi pret nāvi. Pats savu pārbaudījumu viņš iztur godam, nāvi pieņem filozofa stoiķa cienīgā stājā. Viņš mierināja draugus, kas par viņu lēja asaras, un aicināja viņus uz gara stingrību.⁵¹

Iespējams, ka Seneka ir vēsturē ievērojamākais piemērs, kā cilvēkam neizdodas nodzīvot dzīvi pēc saviem principiem. Tas, protams, nemaina faktu, ka viņš ir tā laika izcilākā personība.⁵² Seneka ir aizskāris praktiski visu, kas var būt saistīts ar mācīšanu – runas, poēmas, vēstules, dialogi. Lielākā daļa no šiem avotiem ir pazuduši, gājuši bojā, ieskaitot visas viņa runas, esejas un traktāti saistīti ar laulību, māņticību un daudzi citi. Galvenokārt ir palikuši divu veidu darbi: pirmais ir filozofiskās vēstules un esejas, ieskaitot traktātus (apcerējumus).⁵³

Dažāda veida afektus to maksimālā kāpinājumā Seneka tiecās parādīt visās savās traģēdijās. „Šādu afektu stāvokļos esošu cilvēku rīcības un izturēšanās, viņu noziegumu un ciešanu, kā arī bojāejas attēlojums ir Senekas traģēdiju būtisks elements, kas sasaucas ar viņa prozas darbiem, kuros plaša vieta ierādīta, protams, no stoiķa pozīcijām – afektu analīzei un cīņai pret tiem, kā arī pārdomām par attieksmi pret ciešanām un nāvi. Savām traģēdijām Seneka izraugās mitoloģijas vielu, kas vislabāk atbilst viņa filozofa un psihologa interesēm un ar tām saistītajām dramaturģiskajam iecerēm, proti, sižetus ar kāpinātiem afektiem, ar necilvēcīgiem noziegumiem, neparasti lielām ciešanām un, protams, ar tam atbilstošajiem varoņiem.”⁵⁴ Patiešām grūti iedomāties mitoloģijas tēlus, kas būtu piemērotāki patoloģiski kāpinātu afektu un izraisītās noziedzīgās rīcības attēlojumam kā traģēdijā „Mēdeja”, kura atribes apsēstībā pārkāpj jebkādas cilvēku un dievu noteiktās rīcības robežas un pastrādā savā pretdabiskumā un nežēlībā šausminošus noziegumus.⁵⁵ Senekas dramaturģijai starp diviem faktoriem - bailēm un līdzjūtībai - nav līdzsvara – acīm redzami dominē baiļu un šausmu elements. Ar savām traģēdijām Seneka tiecās cilvēkus pamācīt, audzināt, brīdināt. Viņa traģēdiju filozofiskie aspekti bija domāti izglītotajiem un Romas sabiedrības augstākajiem slāņiem. „Ar asiņainām rokām melnās lāpas! Šurp, kā nācāt reiz uz manām kāzām, drausmīgās! Lai nomirst jaunā sieva, sievastēvs lai mirst, Un visa dzimta viņiem

⁵¹ Lūcijs Annējs Seneka. *Dialogi*. Rīga: Zinātne.2001, 365.lpp.

⁵² Sal.: Seneca. *Letters from a stoic*. Baltimore- Marylands: Penguin books. 1969. P. 14.

⁵³ Ibid. Sal.: P. 20.

⁵⁴ Seneka. *Traģēdijas*. Rīga: Liesma, 1689. 251.lpp.

⁵⁵ Turpat. Sal.: 252. lpp.

līdz!”⁵⁶; „Jel klusē, dievu dēļ, un savas žēlabas, jo dziļi glabā dvēselē! Kas mierīgi, un klusu paciest sāpes prot, spēj atmaksāt. Vien dusmas, kuras sirdī slēpj, ir bīstamas, bet atklāts naids tik traucēklis ir atriebei.”⁵⁷; „Cik grūti rimties sirdij, dusmās verdoša.”⁵⁸; „Vien tad būs miers, kad visu līdz ar mani sabrūkam, es redzēšu, ar mani reizē iznīks viss. Ir bauda bojā ejot visu aizraut līdz!”⁵⁹; Tu, nepateicīgais! Lai atkal atmiņā, tev vēršu ugunīgā elpa atgriežas, un neprātīgās bailes, kādas izjūtat, uz lauka, ieročiem, kas sētin nosēts bija, no mežonīgās cilts, un tāpat šāviņi, ko naidnieks negaidīts jums raidīja, un kā, pēc manas pavēles cits citu nokāva, šie karavīri manis dzemdētie.”⁶⁰. Dusmas, kaisle, naids, bailes, ir tās izjūtas, kuras Senekas traģēdijās pauž viņa darba varoņi.

Pat tāds rakstnieks kā Augustīns atsaucās uz Seneku. Tiklīdz tika veikta Senekas darbu iespiešana, izplatījās viņa ietekme. Uz viņu bieži atsaucās kā uz morālistu. Vien lielāka Senekas ietekme kā rakstniekam bija uz lirīkiem, esejistiem un dramaturgiem 17. gadsimtā.⁶¹

Seneka rakstīja ļoti šaurai izglītoto cilvēku grupai, lielākoties adresējot savus sacerējumus draugiem. Viņa vēstules un esejas parādīja stoa filozofiju daudz vairāk saistībā ar faktiem un cilvēka dabiskajām vājībām. Stoa filozofijas tendence bija tāda, ka vienmēr ir jāslavē cilvēka nozīmīgums pasaulē, tā vietā, lai pazeminātu viņu citas, augstāk esošas autoritātes priekšā. Ticība nemirstībai šād tad uzplaiksnīja, taču Seneka ar to neaizrāvās.

Viņa uzskati par filozofiju balstījās uz to, ka filozofija atnes mieru un kārtību satrauktajiem cilvēku prātiem, kuri dzīvē dzenas pakaļ nepareizajiem mērķiem. Seneka uzskatīja, ka filozofs un gudrs cilvēks ir viena un tā pati persona. Seneka jau savā laikā uzskatīja, ka cilvēki ir vienlīdzīgi un „radinieki” viens otram, neskatoties uz tā laika rasēm, klasēm un amatiem. Līdzīgi kā Seneka domāja arī citi agrīnā stoicisma laika filozofi.⁶²

No stoīķu filozofijas trim daļām – loģikas, fizikas un ētikas – Senekam ir raksturīga pievēršanās tieši ētikai. Tikums ir vienīgais līdzeklis augstākā labuma, kas pielīdzināms svētlaiemei, sasniegšanai. Tikums kā gribas un darbības pareiza izpausme tiek pretstatīta baudai. Tas tiek dibināts uz pareizo sapratni par labo un ļauno, tāpēc tas ir mācāms. Seneku pašu vairāk interesēja ētiskās dabas jautājumi, viņš maz uzmanības pievērsa stoīķu filozofijas teorētiskajai pusei, tāpēc savos spriedumos viņš nereti nonāca pretrunās. Viņš pievērsās cilvēka iekšējai pasaulei, lieliski prata atklāt sava laika sabiedriskās dzīves trūkumus. Tā kā Senekas kritika ir ļoti trāpīga un dziļa, tā atklāja laikabiedru tikumisko zemiskumu un

⁵⁶ Turpat. 9.lpp.

⁵⁷ Turpat. 14.lpp.

⁵⁸ Turpat. 17.lpp.

⁵⁹ Turpat. 25.lpp.

⁶⁰ Turpat. 26.lpp.

⁶¹ Sal.: **Seneca**. *Letters from a stoic*. Baltimore- Maryland: Penguin books. 1969. P. 26.

⁶² Ibid. Sal.: P. 17.

nabadzību, parāda viņu vērtību niecību un tai pašā laikā tā ir brīva no sīkiem aizvainojumiem.⁶³

Kad Lucīlijs jautāja Senekam: „Ja jau pār pasauli valda liktenis, tad kāpēc ir tā, ka ar labiem cilvēkiem atgadās ļaunas lietas?” Seneka atbildēja, ka nav iespējams tas, ka pār labu vīru nāk nelaiemes. Pretstatus nevar apvienot.⁶⁴

Ievēro, cik dažādi tēvi un mātes izrāda bērniem pieķeršanos. Tēvi liek bērniem agri celties augšā, lai paveiktu savus uzdevumus, pat brīvdienās tēvi neļauj viņiem slaistīties, bet liek viņiem pasvīst, dažkārt pat novedot līdz asarām. Mātes, savukārt vēlas bērnus apskaut un paturēt ēnā, nekad neļaut viņiem būt noskumušiem vai likt raudāt. Dieva attieksme pret labu vīru ir pielīdzināma tēva attieksmei, viņa mīlestība ir vīrišķa. Viņš ļauj viņiem būt darba, skumju un zaudējuma nomocītiem, lai viņi varētu iemantot patiesu spēku. Seneka jautāja Lucīlijam, vai viņam liekas dīvaini, ka Dievs, kurš tik ļoti mīl labu vīru, piešķir viņiem likteni, kurā viņi sevi trenē? Seneka pats uzskata, ka tas nav nekas dīvains, ka Dievs dažkārt vēlas izbaudīt skatu, kā labs vīrs cīnās ar nelaimēm.⁶⁵

Savā diskursā Seneka parāda, ka tas, kas ir ļauns, īstenībā tāds nav. Tā ir dižena vīra privilēģija - triumfēt pār mirstīgās dzīves nelaimēm un šausmām. Paša zināšanai pārbaude ir nepieciešama, jo neviens nevar zināt, uz ko ir spējīgs, ja viņš nemēģina. Tāpēc arī daži vīri ir brīvprātīgi pakļāvuši sevi nelaimēm un meklējuši izdevību savai drošsirdībai. Drošsirdība ir kāra pēc liesmām un domā drīzāk par galamērķi, nekā par pašu pārbaudījumu. Tā ir daļa no slavas. Karavīra slava ir viņa brūces un rētas, neskatoties uz asinīm, kuras viņi ir izlējuši. Tie, kas atgriezušies no cīņas neskarti, arī ir cīnījušies, taču tas, kurš atgriežas ar rētām, ir vairāk godājams.⁶⁶

Greznība dara vīra prātu grūti vadāmu. Ja vīrs ir visu mūžu bijis pasargāts no vēja, viņa kājas bijušas pasargātas, istabas temperatūra bijusi vienmērīgi silta, tad viņš ir ļoti jūtīgs pat no vismazākā vējiņa. Visas galējības ir ievainojušas, taču pārmērīga pārticība ir visbīstamākā no visiem. Tā ietekmē smadzenes, prātā uzglūn tumšas fantāzijas, tiek aizsegta atšķirība starp pareizu un nepareizu. Attiecībā uz labu vīru Dievs izmanto to pašu plānu, ko skolotāji izmanto uz saviem skolniekiem: pieprasa lielāku piepūli no tiem, uz kuriem ir liktas pārliecinošas cerības. Laba vīra pienākums ir piedāvāt sevi liktenim. Tas ir lielisks mierinājums, ka mūsu ceļš ir tāds pats kā Visumam. Lai, kas arī nebūtu tas, kas ir jau iepriekš nolēmis mūsu dzīves režīmu un nāvi, ir ierobežojis arī Dievu. Neskatoties uz to, ka notiek

⁶³ Sal.: **Strads.M.** *Lūcijs Annejs Seneka, Dzīve un daiļrade*. Rīga: Latvijas Valsts Universitāte.1989, 8.lpp.

⁶⁴ Sal.: **Shapiro Herman and Edwin M. Curley.** *Hellenistic Philosophy*. New York:The Modern Library, 1965. P. 79.

⁶⁵ Ibid. Sal.: P. 82.

⁶⁶ Ibid. Sal.: P. 89.

šausmīgas lietas, ar kurām ir grūti tikt galā, Dievs ir devis prātam bruņas. Ar gara spēku ir jāiztur šīs bruņas.⁶⁷

Afektī: iekāre, bailes un pārdrošība, kas liek sevi manīt un ir saskatāmas iepriekš, jo nav neviena spiedzīgāka dvēseles satraukuma, kas neko nemainītu sejas izteiksmē. Nav nozīmes, cik spēcīgs ir afekts, lai tas būtu, kāds būdams, paklausīt tas nemāk un padomus nepieņem. (Sen. *Epist.* 85, 3)

Seneka uzskata, ka dusmas ir derdzīgākās un ārprātīgākās no visiem afektiem, kas izraisa vienu vienīgu satraukumu un ir pakļautas ciešanu „uzbrukumam”. Dusmās cilvēks nedomā par sevi, bet tikai par to vien, lai varētu kaitēt citam.⁶⁸

„Daži gudri vīri dusmas dēvējuši par īslaicīgu prāta aptumsumu, jo tās līdzīgā kārtā nevalda pār sevi, aizmirst pieklājību, nedomā par saistībām, tās ir neatlaidīgas un uzstājīgas iesāktajā, nepieejamas saprātam un padomam un niecīgu iemeslu izraisītas, nespējīgas saskatīt taisnīgo un patieso. Ļoti līdzīgas brūkošām ēkām, kas sašķīst gabalos virs tā, ko satriec.”⁶⁹ Lai zinātu, ka dusmu pārņemtie nav savā prātā, ir jāpavēro viņa izskats, draudīga izteiksme, saraukta piere, nikns vaigs, steidzīga gaita, nemierīgas rokas, izmaiņas sejas krāsa, ātra un spēcīga elpošana ir skaidrā ārprātā trakojošu cilvēku pazīmes, tādas pašas pazīmes ir raksturīgas arī cilvēkiem dusmās, kuru acis zvēro un dzirkstī, visa seja pieplūstot asinīm no pašiem krūts dziļumiem, ir tumši sārta.⁷⁰ „Citus netikumus var slēpt un lolot klusībā, dusmas atsedz sevi un parādās vaigā, un, jo lielākas tās ir, jo atklātāk tās uzvirmo.”⁷¹

Dusmas. Seneka saka, ka dusmas nerodas no pāridarījuma, jo cilvēks nedusmojas uz to, kas viņu ievainojis, bet dusmojas uz to, kas grasās viņu ievainot. Tas, kas grasās nodarīt pārestību, to jau ir izdarījis ar nodomu vien.⁷² Dusmas neatbilst cilvēka dabai, jo tiecas pēc sodīšanas, bet cilvēka dabā nav tiekties pēc sodīšanas.

Bet ir daži, kas uzskata, ka dusmas labāk ir dusmas iegrozot, nevis pilnīgi atteikties no tām. Seneka uzskata, ka vislabākais ir uzreiz noraidīt dusmu pirmo kairinājumu, pretoties jau pašiem iedīgliem un pielikt pūles, lai neļauties dusmām, jo, ja tās ir sākušas mūs vest pa nepareizu ceļu, atgriešanās pie glābiņa ir grūta, jo tur, kur reiz ienākusi kaislība, nekas vairs nav saprāta varā, tā darīs, ko viņa gribēs, nevis to, kas ir atļauts.⁷³

No dvēseles pilnībā izdeldēt dusmas nav iespējams un paša cilvēka daba to nepieļauj.

⁶⁷ Ibid. Sal.: P. 90..

⁶⁸ Sal.: **Lūcijs Annējs Seneka.** *Dialogi.* Rīga: Zinātne. 2001, 132.lpp.

⁶⁹ Turpat. 132.lpp.

⁷⁰ Turpat. Sal.: 133.lpp.

⁷¹ Turpat. 133.lpp.

⁷² **Lūcijs Annējs Seneka.** *Dialogi.* Rīga: Zinātne. 2001, 135.lpp.

⁷³ Turpat. Sal.: 140.lpp.

Dvēseles pašas drošība ir atkarīga no pašas netikumiem, ja tā var būt drosmīga tikai dusmodamās, darbīga tikai iekārodama, mierīga tikai baidīdamās, tai jādzīvo ciešanās, ja nonākusi kādas kaislības verdzībā. Neviena kaislība nav vairāk atriebes kāra kā dusmas un tāpēc tās ir nespējīgas atriebt, bezprātīgas tās stājas sev ceļā uz mērķi, kuru steidz sasniegt.⁷⁴

Ja gribi, ko sasniegt nevajag celt galvu augstu, bet gan turēties pie tā, ko tu uzskati par labāko, turies taisni tā, it kā tu no paša Dieva šai vietā būtu likts, un apdomā, ka tie, kas tevi sākuma izsmej, pēc tam tevi apbrīnos, ja tu vienmēr paliec pie tā paša. Bet, ja ļauj sevi viņiem uzvarēt, tad var iemantot tikai daudzkārtīgu apsmieklu.⁷⁵ Dusmas, bailes un cits līdzīgais ir nedroši un neglīti mudinātāji, kas nerada drošsirdību, kam netikumi necik nav vajadzīgi, taču tie mazliet uzmundrina parasti kūtru un gļēvu dvēseli. Tomēr nosliece uz dusmām, maziem bērniem, veciem cilvēkiem un slimiem cilvēkiem ir visstiprākās, jo viss vārgais pēc savas dabas labprāt žēlojas.⁷⁶ Līdzcietība nereti liek atkāpties dusmām, jo tām nav izturīga spēka, bet ir bezsaturīgs uzplūds un vētrains iesākums, viņas sākas ar lielu sparū, bet pirms laika pagurušas, noplok, kaut gan visu laiku ir domājušas par nežēlību, bet tad kad pienāk laiks sodīt, jau ir lauztas un vājas.⁷⁷

Seneka, runājot par dusmām, piemin arī dvēseli - nevar teikt, ka dusmas tai piešķir zināmu lielumu, jo tas ir nevis lielums, bet pampums. Nekas no tā, kas satrauc mūsu dvēseli nejauši, nav dēvējams par kaislību. Dusmīgums netiecas ne pēc kā plaša un skaista, Senekas prāt, tas drīzāk, apzinādamies savu vārgumu un nožēlojamo nespēku, bieži vien ir slimīgi jūtīgs, tāpat kā slima, augoņiem pārklāta miesa, kas liek ievaidēties pēc visvieglākā pieskāriena. Cilvēkiem, kuri ir dusmīgi, gars ir vājš un gļēvs.⁷⁸

Gudrs cilvēks nedusmosies uz cilvēkiem, kas izdara pārkāpumus, jo viņš zina, ka neviens nepiedzimst gudrs, bet tāds kļūst, zina, ka ikvienā laikmetā tikai pavisam nedaudzi izveidojas gudri, tāpēc, ka viņš pilnībā izprot cilvēka drīves nosacījumus, un neviens, kas ir savā prātā, nedusmo dabai. Viņš izturas miermīlīgi un iecietīgi pret kļūdām.⁷⁹

„Afektu var izmantot arī kā līdzekli, lai sasniegtu noteiktu mērķi, it īpaši jau attiecībās ar citiem. Dusmas ne vienmēr ir atbildīgas par attiecību „sagraušanu”, dažkārt tām var pateikties arī par attiecību „nodibināšanu”, jo afekts signalizē, ka attiecīgajā subjektā vismaz nevalda vienaldzība, ka tas ir spējīgs uz vaļsirdību – īpašību, uz kuras pamata var dibināt attiecības. Pretējā gadījumā dusmas kalpo kā distancēšanās līdzeklis, lai citu turētu atstatumā.”⁸⁰

⁷⁴ Turpat. Sal.: 145.lpp.

⁷⁵ **Jurēvičs G.** *Grieķu gudrais Epiktēts*. Rīga: Valters un Rapa. 1936, 28.lpp.

⁷⁶ **Lūcijs Annējs Seneka.** *Dialogi*. Rīga: Zinātne.2001. 146.lpp.

⁷⁷ Turpat. Sal.: 147.lpp.

⁷⁸ Turpat. Sal.: 154.lpp.

⁷⁹ Turpat. Sal.: 164.lpp.

⁸⁰ **Šmīds Vilhelms.** *Skaistā dzīve?* Rīga: Zvaigzne 2001. 77.lpp.

Nevienam nevajag izjust riebumu, drosmes trūkumu vai neapmierinātību, ja nav izdevies izdarīt visu tik labi, ka to paredz dabas pareizi principi. Taču, kad ir sanācis izgāzties, ir atkal jāatgriežas atpakaļ un jājūtas apmierinātam, ja lielākā daļā no padarītā un tā, ko dari, ir atbilstoši cilvēka dabai. Nevajag atgriezties pie filozofijas tā, it kā tā būtu valdītāja. (**Marc. Aurel.** V, 8)

Dusmas ir milzīga kaislība, ļaunums, kuram ir arī pavadoņi, kā: ārprāts, mežonīgums, cietsirdība, trakošana, bet dūsmām ir arī divi pretlīdzekļi, proti, mēs nedrīkstam ļauties dūsmām un nedrīkstam, kad esam dūsmīgi, izdarīt pārkāpumus. Lai izvairītos no dūsmām ir jāzina norādījumi, kuri attiecas uz visu dzīvi, tie daļēji skar audzināšanu, daļēji vēlākos mūža gadus. Audzināšana prasa milzīgu rūpīgumu, kas dod lielāku labumu nākotnē, jo ir viegli sakārtot vēl maigo dvēseli, bet grūti izskaust trūkumus, kas izauguši kopā ar mums.⁸¹

Epiktēts saka, ka mēs nedrīkstam būt dūsmīgi uz cilvēkiem. Mēs piekrītam patiesajam, proti, neapmierinājumam pret nepareizo. Kamēr cilvēkam nav parādīts, kas tas ir nepareizi, viņš rīkojas tā, kā viņam pašam liekas pareizi. (**Epict.** *Diss.* I, 12)

Cilvēkam ļoti daudz ļauna nodara lētticība, tāpēc lai no tā izvairītos ir jātic tam, kas notiek mūsu acu priekšā un ir nepārprotams un ir jānopeļ sava lētticība ikreiz, kad mūsu aizdomas izrādījušās nepamatotas, jo šāds pašpārmetums sekmē paradumu pārāk viegli noticēt. Mēs nedrīkstam saskaisties visādu sīkumu un nieku dēļ, tas būtu neprāts. Seneka raksta, ka tas, kurš baidās no vieglas vēja pūsmas, ir slims vai ar vārgu veselību. Cilvēkam ir jābūt brīvam no dūsmām, no ļaunuma, viņam ir jāattīra no tā sava dvēsele, jāizrauj ar visām saknēm, jo dvēselē tas atdzimst no jauna; dūsmās nevis jāievēro mērs, bet ir jātiek no tām vaļā visā pilnībā, bet, lai to sasniegtu, ir jāpapūlas.⁸²

Bailes. Seneka par bailēm saka, ka cilvēki ātri vien pievienojas citu domām un nemaz nepapūlas pārbaudīt to, kas viņus baida, bet labāk trīcēdami metas bēgt, kā tie ļaudis, kas nobijušies no nezināmu cilvēku izplatītām pasaciņām. Izdomājumi satrauc cilvēkus vairāk, patiesībai ir savs mērs, bet tas, kas nāk no nezināmiem avotiem, dod bailīgai dvēselei vaļu visādiem minējumiem. Nav nekā postīgāka un grūtāk novēršama par paniskām bailēm, jebkuras citas bailes ir nesaprātīgas, bet šīs ir bezjēdzīgas. Ir jāpārbauda savas cerības un bailes ikreiz, kad nekas nav skaidrs, ir jāizšķir jautājums sev pa labu, jātic tam, kas tev patīkamāks. Kaut vai bailes saņem vairāk balsu, tomēr jānosveras uz otru pusi, jāpārstāj bažīties. Reizēm savā prātā jāapsver, ka lielākā daļa cilvēku drudzainā satraukumā šaudās šurp un turp, kaut gan viņiem nekas ļauns nenotiek un arī nav droši gaidāms. Nevienam, kas jau sācis uztraukties, vairs nespēj sev pretoties un nepārbauda, vai viņa bailēm ir īsts pamats.

⁸¹ **Lūcijs Annējs Seneka.** *Dialogi.* Rīga: Zinātne.2001. 176.lpp.

⁸² Turpat. Sal.: 230.lpp.

Cilvēki ļaunas baumu izplatītājiem, baiļodamies par nezināmo, it kā tas būtu kas drošs, zaudē mēra izjūtu, un bažas tūdaļ pārtop bailēs. Ja cilvēks grib atbrīvoties no jebkura satraukuma, tad ir jāiedomājas, ka tas no, kā viņš baidās, katrā ziņā pienāks un, lai arī kādā būtu šī nelaime, ir jānosprīž, ko tā viņam nozīmē. Ir jānovērtē savas bailes, tad cilvēks noteikti sapratīs, ka tas, kas viņu baida, vai nu nav nekas liels, vai nav nekas ilgstošs. (*Sen. Epist.* 13, 8-10)

*Lai*me – tas ir kas nemiera pilns, tā trenkā pati sevi, daždažādi satrauc cilvēka prātu. Visiem tā liek pēc kaut kā dzīties - vieni tiecas pēc varas, citi pēc greznības, vienus tā dara iedomīgus, citus vājus, bet pazudina visus. Cilvēks nedrīkst sev iestāstīt, ka tas, kuri daudzi lenc, ir laimīgs. Ir jālūdz Dievs, lai būtu laimīgs, lai nepieklūst tas, ko cilvēki novēl. Tas, ko kāds cilvēks vēlas novēlēt otram, nav nekādi labumi. Ir tikai viens labums, kas ir laimīgas dzīves cēlonis un balsts, un tā ir uzticēšanās sev pašam. Cilvēkam pašam ir jāpadara sevi laimīgu, un to cilvēks darīs tikai, ja sapratīs, ka labs ir tikai tas, kam klāt ir tikums, bet, kas saistīts ar ļaunu prātu, tas ir kaunpilns. Zināšanas ir labas, nezināšana ir ļaunas. Laimīgs ir tāds cilvēks, kas spēj pret citu just bijību. Laimīgi nevar dzīvot tāds cilvēks, kas domā tikai par sevi, kas visu piegriež tikai sev par labu, ir jādzīvo citam, ja grib dzīvot sev.⁸³

Pēc ārējā izskata var spriest par daudzām lietām, bet ne par to, cik cilvēks ir laimīgs. Epiktēts raksta, ka nevajag spriest par cilvēku pēc viņa ārēja izskata, jo ne vienmēr bagāts un citādi ievērojami turīgs vīrs, ir arī laimīgs. Patiesais labums pastāv tais lietās, kas ir mūsu varā, tad nav vietas ne skaudībai, ne sacensībai. Cilvēks pats negribēs būt karaspēka vadonis, ne padomnieks, bet gan brīvs cilvēks, un uz to ved tikai viens ceļš, proti, atstāt bez ievērības visas tās lietas, kas nav mūsu varā.⁸⁴

Bauda. Cilvēks pakļausies jutekliskajai baudai tajā pašā dienā, kad viņš pakļausies sāpēm; tā ienāk visnekrietnākajā dzīvē, bet tikums nepieļauj nekrietnu dzīvi. Tāpēc daži cilvēki ir nelaimīgi, bet ne jau trūkstot baudai, bet gan tieši šīs baudas dēļ. Bauda izdziest tieši tai mirklī, kad tā visvairāk priecē, tai nav daudz vietas, tāpēc tā ātri vien rada apnikumu un pēc tam noplok. Seneka saka, ka „bauda nav nedz tikuma balva, nedz cēlonis, bet ir tā piedeva; mums tikums ir pa prātam nevis tāpēc, ka priecē, bet, ja ir pa prātam, tad arī priecē.” Tāpēc cilvēki maldās, vaicādami, kas tas ir, kālab tiecas pēc tikuma, jo taujā pēc kā tāda, kas ir virs paša augstākā.⁸⁵

Seneka uzskata, ka bauda ir kaut kas zemisks, verdzisks, nevarīgs, nepastāvīgs, tās uzturēšanās vieta un mājoklis ir krogi un dzertuves. Bauda slēpjas un tiecas pēc tumsas, ko

⁸³ Turpat. Sal.: 75.lpp.

⁸⁴ Sal.: **Jurēvičs G.** *Grieķu gudrais Epiktēts*. Rīga: Valters un Rapa. 1936, 26.lpp.

⁸⁵ **Lūcijs Annējs Seneka.** *Dialogi*. Rīga: Zinātne.2001, 21.lpp.

var atrast pirtīs. Bauda ir glēva, nevarīga un pārpilna neatšķaidītu vīnu un smaržīgu ziedi, bāla, izkrāsota un ar zālēm notriepta.⁸⁶

Seneka jautā: „Kurš gan nezina, ka visvairāk ar jūsu baudām piesātinās tieši lielākie muļķi, ka izlaidība ir pārpilna ar patīkamo un dvēsele pati gādā par daudziem nelāgiem baudas veidiem?”⁸⁷ Seneka uzskata, ka te minama lepība, sevis pārvērtēšana, uzpūtīgs pārkums pār citiem, akla netālredzīga patmīlība, neierobežota vēlme pēc greznības un jūsmošana visniecīgāko, bērnišķīgu iemeslu dēļ un augstprātība, kas rod prieku citu nopelšanā.

Arī gudrajiem ir baudas, bet tās ir atturīgas, pieticīgas un gandrīz gurdenas, tik tikko pamanāmas, jo ierodas neaicinātas, tās nav lielā cieņā un tiek uzņemtas bez nekāda prieka no to cilvēku puses, kas tās izjūt.⁸⁸ Lielu baudu guvēji pieredz lielas likstas un gūtās baudas kļūst par sagūstītājām. Cilvēkam ir jābūt baudas pavēlniekam.

Seneka sava filozofijā runā arī par tikumu un laimīgu dzīvi. Viņš saka, ka laimīga dzīve ir brīvs, cildens, drosmīgs gars, kas ir ārpus bailēm un ārpus iekārēm, kurām vienīgais labums ir godaprāts, bet vienīgais ļaunums ir zemskums. Seneka saka: „Par laimīgu nevar saukt nevienu, kas izmests ārpus patiesības.” Tas nozīmē, ka laimīga ir tāda dzīve, kas nemainīgi balstās uz pareizu un drošu spriedumu. Būtu neprāts izvēlēties ļaunumu labuma vietā, jo neviens nevar būt laimīgs bez veselā saprāta, nedz sava prāta. Laimīgs ir tas, kas pareizi spriež, kas ir apmierināts ar pašreizējo stāvokli, lai arī kāds tas būtu, un kas ir draugos ar saviem apstākļiem, laimīgs ir tas, kam saprāts padara tīkamu visu viņa dzīves situāciju.

Bēdas. Seneka raksta, ka bēdas ir cilvēka dabīga reakcija uz nelaimi. Runa ir ne par mērenām bēdām, kas nepārsniedz robežas, kuras pieļauj daba, bet gan par to, lai tās netiktu novestas līdz galējībai. No šejienes arī mierinātāju aicinājums: ievērot bēdas mēru. Interesanti ir pārmērīgu bēdu nepamatotības un to pierādījums. Pirmkārt jau pārmērīgas bēdas ir pret dabīgas gan tam, kas skumst, gan arī tuvākajiem. Seneka pierāda, ka dabiskas ir stipras, bet īslaicīgas sāpes; tas, kas ir dabīgs, vienmēr paliek nemainīgs (bet bēdas visiem neizpaužas vienādi), ka dabīgo neiznīcina laiks (taču bēdas ar laiku pāriet). Tātad pārmērīgas bēdas ir pret dabīgas un pakļautas cilvēka gribai. Bēdas ir kaitīgas, bīstamas skumstošajam, jo var to novest līdz pilnīgam dvēseles nespēkam, pat ārprātam, tās ir kaitīgas apkārtējiem, jo skumstošais savās pārmērīgajās bēdās var būt netaisns pret tiem, tos nepelnīti apvainojot. Otrkārt, pārmērīgas bēdas ir veltīgas, jo tās ir bezspēcīgas kaut ko mainīt notikušajā. Ar vaimanām likteni iežēlināt nav iespējams, tāpat kā mirušo. Asaras var būt nepatīkamas tiem, par kuriem tās tiek lietotas, vai arī nomirušie par to neko nezina, patiesi pienākums pret mirušo

⁸⁶ **Strads.M.** *Lūcijs Annejs Seneka, Dzīve un daiļrade.* Rīga: Latvijas Valsts Universitāte.1989, 19.lpp.

⁸⁷ **Lūcijs Annējs Seneka.** *Dialogi.* Rīga: Zinātne.2001, 25.lpp.

⁸⁸ Turpat. Sal.: 26.lpp.

ir nevis liet veltas asaras, bet saglabāt to atmiņā, pat radīt tam par godu literārus darbus. Treškārt, bēdas ir apkaunojošas, jo izglītotam cilvēkam nepiestāv tām pakļauties. Cilvēkam, kuram ir cēla dvēsele, ir necienīgi nepretoties bēdām. Sabiedriskais stāvoklis uzliek par pienākumu arī bēdās būt par paraugu tuviniekiem, kurus skārušas tās pašas problēmas, apkaunojoši, ja tas, kuram piemīt tikums, atļauj sevi ārstēt laikam, nevis atbrīvojas no bēdām pašos. Ceturtkārt, pārmērīgām bēdām nav pamata. Nepamatoti būtu žēloties par likteni, tā cietsirdību un netaisnību, jo ir pārcietis to pašu, ko citi cilvēki. Cilvēku kopējā daļa ir ciešanas. Ciešanām pakļauti ir arī sabiedrībā ietekmīgākie cilvēki. Dzīvē viss ir pārejošs, cilvēka laime ir īslaicīga, tā ir dabas dāvana, bet dāvana nav mūžīga. Tās lietošanas laiku nosaka daba, pie tam jāņem vērā, jo vērtīgāka dāvana, jo izmantošanas laiks ir īsāks. Zaudējot labumus, cilvēks žēlojas par dabu, aizmirstot, ka pati daba devusi viņam šos labumus uz laiku. Tāpēc cilvēki cieš savas netaisnības dēļ. Nāve ir dabas likums, visam, kam ir sākums, ir arī beigas. Dabas likuma priekšā visi ir vienādi. Cilvēks ir mirstīgs. Uz šiem noteikumiem viņš ir ieguvis dzīvību. Tāpēc cilvēks saņem triecienu negaidīti, lai gan viņam jau vajadzētu tam sagatavoties iepriekš.⁸⁹

Cilvēku, kam uzbrukušas bēdas, Seneka salīdzina ar kuģinieku vētras laikā, un kauns ir tam kuģiniekam, kas necīnās ar negaisu un padodas apstākļiem. Cilvēka dzīve – tā ir kara nometne, kurā vienmēr ir jābūt gatavam atvairīt uzbrukumus.⁹⁰

Senekas prāt, ikviens, kas ir nostājies tikuma pusē, ir apliecinājis savu cildeno dabu; tas, kas seko baudai, parādās kā nevarīgs, aizlauzts cilvēks, kas zaudē savu vīrišķību un ir ceļā uz negodu. Tikumu, pašu cildenāko no visa, var nodot, kalpojot baudai, kas raksturīgi cilvēkam, kuram dvēselē nav nekā diža. Patiesa laime ir tikumā. Nabadzībā tikums var izpausties tikai vienā veidā – neļaujot sevi noliekt un nospiest, turpretī bagātībā plašs darbalauks ir: mērenībai, dāsnumam, taupīgumam, saimnieciskumam, augstprātībai. Cilvēks nedrīkst domāt, ka ir kāds tikums bez piepūles, bet ir tikumi, kuriem vajag grožus. Nabadzībā ir jāizmanto drosmīgāki tikumi, bagātībā piesardzīgāki, kas liek likt apdomīgāku soli un savu nastu uzturēt līdzsvarā. Cilvēkam ir jācieņa tikumi un jātic tiem, kas jau ilgi tiekušies pēc tiem, tikumi ir jātur godā tāpat kā dievi un tikumu skolotāji - kā priesteri. Ikreiz, kad tiek pieminēti svētie raksti, vēlīgi jāklusē.⁹¹

„Seneka tikumisko „definē” šādi: tā ir „dvēsele, kura vērš savu skatu uz patiesību, zina, pēc kā tiekties, no kā vairīties, vērtē lietas saskaņā ar to iedabu, nevis pēc puļa spriedumiem par tām, aptver Visumu un vērš uzmanību uz visu, kas tajā notiek, tā ir vienlīdz modra domās un rīcībā, ir cēla un darbīga, un to neuzvarēt nedz likstām, nedz panākumiem, jo

⁸⁹ **Strads.M.** *Lūcijs Annejs Seneka, Dzīve un daiļrade*. Rīga: Latvijas Valsts Universitāte.1989, 15./17.lpp.

⁹⁰ Turpat. Sal.: 19.lpp.

⁹¹ **Lūcijs Annejs Seneka.** *Dialogi*. Rīga: Zinātne.2001, 44.lpp.

tā nepakļaujas nedz maigumam, nedz fortūnas naidīgumam un paceļas pāri visam, kas mums atlec vai iekrīt, tā ir dvēsele, kuru rotā cieņa un mierīga pārliecība, tā ir vesela un neapreibusi, un to nevar salauzt nekāds spēks, nevar padarīt iedomīgu vai panīkušu neviena nejaušība. Tieši šī dvēsele it tikumā. ””⁹²

2.1. Pašvara un vingrinājumi

Ir lietas, kas ir cilvēku varā un, lietas, kuras tādas nav. Cilvēkiem ir jāiemācās šī pašvara (māksla pārvaldīt sevi). Kā piemēru var minēt dusmas, Seneka, dusmas – reizēm nepiedodami – nolād, un afektu gandrīz vai izslēdz, jo neviens nedrīkst ļauties apmātībai, it kā dusmas jebkad vai jebkur būtu derīgas. Seneka domā par to, kā šo dusmu afektu „acumirkliņi apspiest” un kā tam var pretoties.⁹³ „Ārējais nodrošina iespēju skatīt notiekošo distancēti un līdz ar to, kā pretspēku zibenīgajam dusmu uzliesmojumam iesaistīt spēlē garīgo varu.”⁹⁴ Seneka uzskata, ka pret to, ko vērsas dusmas, pastāv tikai patības iztēlē. Jo vienkārša fantāzija var cilvēku saniknot, kā arī steigšus izmests vārds. Seneka uzdod jautājumu, vai tiešām tas ir tā vērts, lai cilvēks ļautos dusmām, vai tas nav pārāk niecīgs iemesls? „Dusmoties par kaut ko tādu, kas negaidīti uzrodas „pa starpu”, var būt jēdzīgi, taču šāda dusmošanās var būt arī netikama un izpostīt labi pārdomātus plānus. Iespējams, ka jau fizisks vai psihisks nogurums ļauj noplakt dusmu uzplūdam.”⁹⁵ Daži uzskata par labāku dusmas iegrozot, nevis pilnīgi atteikties no tām, bet Seneka uzskata, ka vislabākais ir noraidīt dusmu pirmo kairinājumu, pretoties jau pašiem iedīgļiem un pielikt pūles, lai neļautos dusmām.⁹⁶ Dusmām liek atkāpties pamācības, jo tās ir gribai pakļauts trūkums un nepieder pie tām parādībām, kuras izriet no zināmiem cilvēku likteņa nosacījumiem, tāpēc atgadās arī visgudrākajiem. Lai cilvēks nedusmotos uz katru atsevišķi, viņam ir jāpiedod visiem, jābūt iecietīgam pret visu cilvēci.⁹⁷

„Gudrais nedusmosies uz cilvēkiem, kas izdara pārkāpumus, jo viņš zina, ka neviens nepiedzimst gudrs, bet tāds kļūst, zina, ka ikvienā laikmetā tikai pavisam nedaudzi izveidojas gudri, tāpēc, ka viņš pilnībā izprot cilvēka dzīves nosacījumus, neviens, kas ir savā prātā nedusmo dabai.”⁹⁸

Ja cilvēks grib izdeldēt dusmas, tad viņam no dabas ir jāizdeldē nelietība, taču ne viens, ne otrs nav iespējams. No dvēseles pilnībā izdeldēt dusmas nav iespējams, un to

⁹² Marks Aurēlijs. *Pašam sev*. Rīga: Zvaigzne, 1991, 19.lpp.

⁹³ Šmids Vilhelms. *Skaistā dzīve?* Rīga: Zvaigzne 2001. 71.lpp.

⁹⁴ Turpat. Sal.: 76.lpp.

⁹⁵ Turpat. Sal.: 76.lpp.

⁹⁶ Lūcijs Annējs Seneka. *Dialogi*. Rīga: Zinātne.2001. 139.lpp.

⁹⁷ Turpat. Sal.: 163.lpp.

⁹⁸ Turpat. 164.lpp.

nepieļauj arī pati daba. Un tomēr nekas nav tik grūts un sarežģīts, lai cilvēka prāts netiktu ar to galā un nemitīgas pārdomas to nepārvērstu par ko ierastu; nekādas kaislības nav tik mežonīgas un patstāvīgas, ka tās nevarētu apvaldīt ar pašdisciplīnu. Lai izvairītos no dusmām, Senekas uzskata, ka ir jāsniedz zināmi norādījumi, kas attiecas uz visu dzīvi, tie daļēji skar audzināšanu, daļēji vēlākos mūža gadus. Audzināšana prasa milzīgu rūpīgumu, kas dod arī lielāko labumu pēc tam nākotnē, jo ir viegli sakārtot vēl maigo dvēseli, bet ir grūti izskaust trūkumus, kas izauguši kopā ar cilvēkiem.⁹⁹

Lai izvairītos no dusmām, jau bērnībā bērns ir jāargā no jebkādiem glaimiem. „Lai bērns reizēm baidās, vienmēr ir godbijīgs, pieceļas vecāku cilvēku priekšā. Lai viņš neko nepanāk ar dusmām, ko viņam atteiks, kad raudāja, to piedāvāsim viņam, kad nomierinājies. Lai vecāku bagātība ir viņa acu priekšā, bet lai viņš to neizmanto, lai saņem bārienu, kad darījis ko sliktu.”¹⁰⁰ Cilvēkiem ir jācīnās pret dusmu pirmcēloņiem, bet dusmu cēlonis ir iedoma, ka mums nodarīts pāri, iedoma, kurai nevajadzēt pārāk viegli noticēt. „Labākais līdzeklis pret dusmām ir atlikšana. Dusmu pirmie uzbangojumi ir smagi; tās aprims, ja nogaidīs. Un nemēģini tās uzreiz pilnībā apspiest: tās tiks uzveiktas, plucinātas pa daļām.”¹⁰¹

Lai pasargātu sevi no dusmām, cilvēkam nevajag steidzīgi noticēt tam ko, stāsta citi, jo daudzi melo, lai maldinātu, daudzi – paši maldināti, dažs tiecas pēc labvēlības, apsūdzēdams citus, un izdomā pārestību, lai šķīstu nožēlojam, ka tāda notikusi. Kāds cits vēlas izjaukt ciešas draudzības saites, cits „sēj” aizdomas, cits grib noskatīties izrādē un no droša attāluma vērot cilvēkus, kurus ir sarīdījis. Cilvēki panāks, ka nedusmojas, ja laiku pa laikam iedomāsies visus dusmu netikumus un pareizi vērtēs tos. Cilvēkiem savā priekšā dusmām jāceļ sūdzība un tās jānotiesā, ir jāizzina to ļaunumi un jāizvelk dienas gaismā, lai kļūtu redzams, kāda ir dusmu daba.¹⁰²

Iesākumā jebkurš afekts vēl nav spēcīgs, bet tad iekvēlina pats sevi un attīstīdamies pieaug spēkā, tāpēc to nelaist klāt ir vieglāk nekā izdzīt. Neviens nenoliedz to, ka ikviens afekts izriet no kāda it kā dabiska pirmsākuma. Rūpēties par sevi cilvēkam ir vēlējusi daba, bet ja cilvēks tam nodosies pārāk daudz, tas jau būs trūkums. Daba nepieciešamajam piejaukusi baudu nevis tālab, lai cilvēki pēc tās tiektos, bet tādēļ, lai tā padarītu cilvēkiem tīkamāku to, bez kā nespēj dzīvot. Taču, kļūstot patstāvīga, tā jau būs baudkāre. Tāpēc afektiem it jāpretojas, tiklīdz tie parādās, jo ir vieglāk tos nepieņemt nekā likt aiziet. (*Sen. Epist.* 116, 4)

⁹⁹ Turpat. Sal.: 171.lpp.

¹⁰⁰ Turpat. 174.lpp.

¹⁰¹ Turpat. 181.lpp.

¹⁰² Turpat. Sal.: 195.lpp.

Cilvēks nedrīkst pieļaut, ka viņus aizrauj stipra, nevaldāma, kaisle, kas atdodas otram īpašumā un pati sev nicināma. „Ja otrs uzlūko mūs vēlīgi, mūs iekvēlina viņa laipnā attieksme, ja noniecina – uzbudina viņa lepnums” (**Sen. Epist.** 116, 5). Tāpēc cilvēkam, apzinoties savu nespēku, jāsaģlabā miers, viņš nedrīkst pakļauties ārējiem kārdinājumiem. Daba cilvēkam ir devusi gana spēka, lai to izmantotu, tikai tas ir jāsakopo un visā pilnībā jālieto savā labā, nevis sev par ļaunu. (**Sen. Epist.** 116, 8)

3. Epiktēts

Epiktēts ir dzimis Mazāzijas Hierapoles pilsētā ap 60.gadu vidu pēc Kristus. Šajā laikā Mazāzija atradās romiešu varā un to pārvaldīja no Romas sūtīti pārvaldnieki. Daudzus iedzīvotājus aizveda uz Romu verdzībā. Starp viņiem bija arī Epiktēts, kurš kā mazs zēns tikai aizvests uz Romu un kļuva par bagātnieka Epafrodīta vergu.¹⁰³

Epiktēts nekādus rakstus pēc sevis neatstāja. Viņa lekcijas labprātīgi pierakstīja Flāvijs Ariāns, kurš bija Epiktēta skolnieks, kurš vēlējās dot, šīs zināšanas publikai. Viņš nerakstīja lekcijas grāmatas formā, bet gan kā piezīmes, cenšoties pierakstīt katru vārdu. To viņš darīja, lai pasargātu Epiktēta teikto kā atgādinājumu sev pašam un lai saglabātu sev viņa prāta dabu un runas tiešumu. Viss notika dabiski, jo vārdi bija tieši tādi, kā cilvēks mēdz runāt, vadoties no impulsa, ne tādi, kā viņš būtu rakstījis oficiālai publikai. Principā Arriannusam bija vienalga, vai viņš pasaulei parādās kā nespējīgs uzrakstīt grāmatu, savukārt Epiktētu tas uztrauktu vēl mazāk, ja cilvēki nicinātu viņa lekcijas. Jau no paša sākuma, pasniedzot šīs lekcijas, Epiktēts lika saprast, ka viņa vienīgā vēlme bija mudināt savus klausītāju prātus uz augstākiem mērķiem. Ja šīs lekcijas sasniegs šo mērķi un nevienu citu, viņš uzskatīja, ka tas ir tieši tas, ko filozofu pasniedzēji būtu gribējuši. Taču, ja šīs lekcijas nerasniedz vēlamo, tad tiem, kas tās lasa, ir jāsaprot, ka tad, kad runāja Epiktēts, viņu klausītāji bija spiesti saprast tieši to, ko viņš vēlējās, lai viņi saprot. Ja vārdi, kurus izlasa, nerasniedz šo rezultātu, tad iespējams viņš pats ir vainīgs.¹⁰⁴

Ir lietas, kuras ir mūsu spēkos, un ir lietas, kuras nav mūsu spēkos. No visām spējām nav neviena, kura būtu spējīgāka aplūkot pati sevi. Cik tālu gramatikas mākslā sniedzas apzināšanās vara? Ne tālāk par sprieduma izveidošanu par to, kas ir uzrakstīts vai runāts. Kad ir jāraksta kaut kas draugam, gramatika pateiks, kādus vārdus vajag rakstīt, taču tā nepateiks, vai vispār ir jāraksta vai nav. Tad kura ir tā spēja, kura palīdzēs apzināties gan sevi, gan arī visas pārējās lietas? Vienīgā spēja, kuru mēs esam saņēmuši un kura pati sevi apzinās un apzinās arī pārējās lietas, ir saprāta spēja. Mums ir jāsamierinās ar šo vienīgo spēju un, ja mēs labi par to rūpēsimies, mēs netiksim traucēti, nesaskarsimies ar traucēkļiem, nežēlosimies, nevainosim, neglaimosim citām personām. Mums ir jāizmanto un jārīkojas pēc labākās sirdsapziņas ar lietām, kuras varam ietekmēt, bet pārējo izmantot saskaņā ar to dabu. Kas tad īsti ir viņu daba? Tā ir Dieva griba. (**Epict.** *Diss.* I, 1.) Nāve, par kuru ikdienā tiek maz runāts. Cilvēkos ir jaušamas, kaut kādas neizskaidrojamas bailes, neizpratne, samulsums, skumjas, kad tiek runāts par Nāvi. Kaut gan cilvēki patiesībā nemaz nezina, kas tā tāda Nāve patiesībā

¹⁰³ Jurēvičs G. *Grieķu gudrais Epiktēts*. Rīga: Valters un Rapa. 1936, 5.lpp.

¹⁰⁴ Sal.: Whitney J. Oates. *The stoic and epicurean philosophers*. New York: The Modern Library. 1940. P. 223.

ir. Un varbūt, tieši tas cilvēkus baida - neziņa, kas būs tad, kad nomirsim. Neziņa mēdz baidīt un tāpēc cilvēkiem ir jāmāk ar to „apieties”. Ir jāmāk gan dzīvot, gan nomirt.

Marks Aurēlijs saka, ka nāve ir tāda pati kā dabas mistērija, kā kompozīcija, kuru veido daži elementi. Kopumā ņemot, nāve nav nekas tāds, par ko cilvēkam vajadzētu kaunēties, jo tas nav dabas pretmets, nav cilvēka iemesla pretmets. Ir jāpatur prātā, ka visi cilvēki mirst. (**Marc. Aurel.** IV, 3)

Tāpēc mums ir jāsaprot, kas ir mūsu varā un kas nav. Mūsu varā ir mūsu uzskati (priekšstati, kuriem noteikti ir jābūt saviem, nevis citu priekšstatiem - ja nav savu priekšstatu, tā ir kā „sava” nāve), tieksmes, iekāres, vairīšanās, viss tas, kas „nāk” no mums pašiem. Viss pārējais nav mūsu varā, lai kā mēs to vēlētos un domātu, ka tā ir. Viss pārējais ir tikai apmāns. Cilvēki māna paši sevi. Nāve nav mūsu varā, bet miršana gan. „Es nespēju izvairīties no nāves, bet vai tāpēc man būtu jāmirst – vaimanājot un trīcot?” (**Epict.** *Diss.* I, 24) Agrāk vai vēlāk, mēs visi mirsim. Cilvēks taču ir domājoša un mirstīga būtne, tāpēc jau, dzīvojot būtu jāiemācās aprast ar domu, ka mēs mirsim. Nesatraukties, ja tas pat notiktu jau rīt, kur nu vēl mūža nogalē, jo tas notiks jebkurā gadījumā – vai nu trīcēsim no bailēm vai nē. Un kas tad ir labāk – dzīvot ar mieru sirdī, līdzsvarotu dzīvi, vai arī visu laiku baidīties no kaut kā nezināma, par ko nemaz nezinām – vai tas ir kaut kas patīkamāks vai nepatīkamāks par pašreizējo dzīvi. „Cilvēki raizējas tikai tad, kad notiek tas, no kā viņi baidās”¹⁰⁵ Ja mēs domāsim par nāvi ar bailēm, tad bailes mūs nepametīs ne mirkli. Ja mēs nekad nebaidīsimies, nebūs arī raīžu, jo būsime pie šīs domas pieraduši. Cilvēkiem ir jāveido savs priekšstats par nāvi, vienaldzīgais priekšstats. Pēc tam ir jāpārbauda, vai šis priekšstats attiecas uz tām lietām, kas ir mūsu varā, jeb tām, kas nav mūsu varā, un ja tas (priekšstats) attiecas uz to, kas nav mūsu varā, tad katru reizi ir jāsaka: tas uz mani neattiecas.¹⁰⁶

Ir jāiemācās nāvē saskatīt ikdienišķo, domāt, redzēt Nāvi ikdienā, tad cilvēki ar laiku paliks „imūni”, spēs skatīties uz to vienaldzīgi, uz kaut ko tādu, kam vienkārši ir jābūt, pat uz tuvinieku Nāvi, jo mūsu varā nav ne paši tuvinieki, kur nu vēl viņu Nāve. „Nevis pati nāve ir ļaunums, bet gan kaunpilna nāve” (**Epict.** *Diss.* II, 1) Savu dzīvi beigt, trīcot, raudot, baidoties, par to būtu jākaunas. Tas ir ļaunums – bez goda beigt nāvi. Mēs dzīvojam visu dzīvi, lai pēc tam ar godu aizietu. Ja aiziet bez goda, tad cilvēks parāda, ka savā dzīves laikā nav sapratis jēgu. „Bet nāve – vai ar tās palīdzību var sagādāt kādu labumu? Es varu mirdams ar savu garu pacelties pāri nāvei, parādīt sev un cilvēkam, ka nāvei pār mani nav nekādas varas. Es varu, ja vajadzīgs, mirt par patiesību un ar to veicināt tās nostiprināšanos

¹⁰⁵ **Jurēvičs G.** *Grieķu gudrais Epiktēts*. Rīga: Valters un Rapa. 1936,9.lpp.

¹⁰⁶ Turpat. Sal.: 17.lpp.

cilvēkos.”¹⁰⁷ Tā cilvēkam ir jāizturas pret nāvi, un tad viņš mirtu ar godu. Protams, nav viegli nonākt līdz šādam „stāvoklim”, ir vajadzīgs diezgan liels darbs ar sevi, taču tas ir tā vērts. Cilvēkiem ir jāsaprot jebkur saskatīt to pozitīvo, jo nekas nav tikai labs vai slikts. Pat Nāvē ir iespējams saskatīt labumu.

Nekad par kādu lietu nesaki šādi: „Es esmu to zaudējis, saki šādi: Es esmu to atdevis atpakaļ”¹⁰⁸ Bet kam atdevis atpakaļ? Marks Aurēlijs saka: „Tu esi radies kā daļa veselumā un izzudīsi tajā, kas tevi radījis. Vai drīzāk gan pēc pārvēršanās tu tiks uzņemts atpakaļ sēklradītājā daļā” (**Marc. Aurel.** IV, 14) Tāpat kā ķermeņi pēc neilgas uzskavēšanās, pārvēršoties un sadaloties, dod vietu citiem nedzīviem ķermeņiem, tāpat arī dvēseles, pārgājušas gaisā, kādu laiku saglabājas, tad pārvēršas, izplūst, uzliesmo un tiek uzņemtas sēklradītājā daļā, tādā veidā tās dod vietu no jauna klāt pienākušajiem. (**Marc. Aurel.** IV, 21) Ja cilvēks par visu, kā vairs nav, teiktu un uztvertu tā, ka esam to zaudējuši, mēs dzīvotu vienās „sirdssāpēs”, jo ne jau tikai Nāve ir tā, kas atņem, bet ikdienā jebkas var „pazust” – draudzība, mīlestība, darbs. Ja cilvēks to visu tik asi uztvertu, mums ne mirkli nebūtu miera. Cilvēkiem ir jāuztver visi notikumi ar vēsu prātu, pieņemot, ka tas viss notiek uz labu, ka tas ir iedots, taču ir jāatdod atpakaļ. Arī miesa - tikai jautājums ir, kam jāatdod? Epiktēts: „Ja Tu gribi, lai tavi bērni, tava sieva un tavi draugi dzīvotu mūžīgus laikus, tu esi zaudējis sajēgu. Tas nozīmē, ka Tu gribi, lai viss, kas nav tavā varā, būtu tavā varā, un viss, kas pieder svešam, pieder tev.”¹⁰⁹

Būtu bezprātīgi vēlēties to, lai bērni, draugi, sieva dzīvotu mūžīgi. Jo, to vēlēdamies, cilvēks grib, lai lietas, kas nav viņa varā, būtu viņa varā un kas nav viņa, būtu viņa.¹¹⁰ Cilvēki ļoti bieži cenšas ietekmēt apkārtējos, piesavināties to, kas patiesībā nav viņu. Cilvēki, cenšas „piespiest” mīļos cilvēkus. Gan ģimenē, gan personīgajās attiecībās. Un ko tas dod? Tikai ciešanas, nemieru. Nāve ir ļoti lielā mērā saistīta ar miesas jēdzienu. „Ķermenis ir nekas priekš manis: ķermeņa daļas ir nekas priekš manis. Lai tā nāk, kad tā ir izvēlējusies manu ķermeni, vai nu visa ķermeņa nāve, vai arī kādas konkrētas ķermeņa daļas nāve.” „Roka ir tavas miesas daļa. Bet visa tava miesa – putekļi un pīšļi, un tā atrodas katra varā, kas par to stiprāks. Uzskati savu miesu kā nastu nesēju ēzelīti, kam tev jākalpo, cik viņam lemts.”¹¹¹ Mūsu varā nav noturēt un atjaunot konkrētas ķermeņa daļas, mums ir jāsamierinās ar to aiziešanu. Lai nāve nāk, mūsu varā nav no tās izvairīties, mūsu varā ir samierināties ar to. Cilvēkam, kurš ir saprātīgs, miesa taču nav svarīga. Un vēl mazsvarīgākas ir lietas, kuras tiek iegūtas ar miesas palīdzību. Cilvēkiem ir jāatbrīvojas no visa tā, kas viņiem nepieder, lai tas

¹⁰⁷ **Jurēvičs G.** *Grieķu gudrais Epiktēts*. Rīga: Valters un Rapa. 1936, 15.lpp.

¹⁰⁸ Turpat. Sal.: 26.lpp.

¹⁰⁹ Turpat. Sal.: 26.lpp.

¹¹⁰ Turpat. Sal.: 27.lpp.

¹¹¹ Turpat. 8.lpp.

nebūtu pār viņiem saimnieks, jāatbrīvojas no pieķeršanās savai miesai un visam, kas tai vajadzīgs.¹¹²

„Tikai netikumi padara cilvēku par vergu. Katrs, kas grib, var iegūt brīvību – ne šķietamu, bet īstu: tai nolūkā ir tikai jāatbrīvojas no netikumiem.” Stoiķu filozofi Eurats un Musonijš Rufs, bija tie, kas mācīja, ka cilvēkam laime jāmeklē brīvībā. „Cilvēku spriedumus, bagātību, miesas dzīvi, turpretim viņi mācīja uzskatīt par kaut ko tādu, kas neatkarājas no cilvēka gribas. Ar to visu rīkojas Dievs, mūsu Tēvs, bet ne mēs, un mūsu uzdevums ir vēlēties tikai to, ko Viņš vēlas.”¹¹³

„Manu miesu var sagūstīt, bet mans gars ir brīvs, un neviens ne kaut kādā ziņā nevar tam kaitēt, un tāpēc es dzīvoju tā, kā es gribu. Mani Tu neieslēgsi važās, tu ieslēgsi manas kājas, rokas, bet manu dvēseli, manu saprātu tu nevari ieslēgt važās, jo nevienam, izņemot mani, nav pār to varas.”¹¹⁴ Ikviens var nodarīt pāri manai miesai, bet garam nodarīt pāri nevar un gribai arī ne, ja pats būsī pārliecināts. Slimība var kavēt miesu, bet ne gribu, klibums var kavēt kāju, bet ne gribu. Epiktēts pats tika fiziski iespaidots, bet cieta viņa miesa, nevis viņa gars. Viņš apliecināja to, ka neviens nevar valdīt pār prātu un mainīt tā domas, tikai pats.¹¹⁵ Cilvēks lietas, kas pēc savas dabas ir atkarīgas, uzskatīs par brīvām, svešo par savējo, atdursies uz šķēršļiem, uztrauksies un bēdāsies, sūdzēsies un bēdāsies par dieviem un cilvēkiem. Bet, ja cilvēks to, kas ir tikai viņa, uzskatīs par savu īpašumu, bet svešo turpretim par svešo, tad neviens viņu nepiespiedīs, viņš nevienu neaizkavēs, viņš nevienu nebārs, neapvainos, neko nedarīs pret savu gribu, neviens viņu neapbēdinās, viņam nebūs neviena ienaidnieka, nekas viņam nevarēs kaitēt.¹¹⁶

Gudrs un labs cilvēks neplēšas ar citām personām un neatļauj to darīt citiem, ja vien ir viņu spēkos to novērst. Tāpat kā citos gadījumos, arī šajā gadījumā kā piemēru jāmin Sokrata dzīve, jo viņš visos gadījumos izvairījās no strīdiem un neļāva to darīt citiem. Viņš labi atcerējās, ka nevienam cilvēkam nav varas pār citu cilvēku noteicošajiem principiem. Sokrats nevēlējās neko citu, kā tikai to, kas bija viņa paša.

Kamēr citi dara savus darbus, kurus viņi izvēlējās, Sokrats varēja atrasties saskaņā ar dabu un dzīvot tajā, darot vienīgi to, kas bija viņa. Sokrats instruēja, ka svarīgi ir atšķirt to, kas pieder pašam, no tā, kas pieder citiem. Vai maz šāds cilvēks vispār ir pārsteigts par jebko, kas notiek un vai tas, kas notiek, viņam šķiet kaut kas jauns? Vai kāds var ievainot cilvēka gribu, vai novērst viņu no dabiskā ceļā? Nevar nekādā gadījumā, jo nevienam nav pieeja lietām, kuras ir viņa paša. Tikai paša cilvēka viedoklis padara dvēseli neieņemamu. Visapkārt

¹¹² Turpat. Sal.: 9.lpp.

¹¹³ Turpat.6.lpp.

¹¹⁴ Turpat.10.lpp.

¹¹⁵ Turpat. Sal.: 6.lpp.

¹¹⁶ Turpat. Sal. 17.lpp.

mums ir lietas, kuras ir viegli iznīcināmas, un ja cilvēks tās ir pieķēries vai ir piesaistīts, viņš var tikt traucēts, viņam ir pamats baidīties. Nevienam tirānam nav tiesību pārbaudīt vai kontrolēt kāda cilvēka gribu. Tāpat stiprākam nav tiesību pārbaudīt, vai kāds ir vājāks. Spēja būt brīvam no kontroles ir Dieva dota katram cilvēkam. Mēs esam spējīgi rakstīt un lasīt, kā arī novērtēt to, ko kāds lasa. Taču neviens ar šīm spējām nevar mūs ietekmēt vai uzspiest savu pārlicību. (**Epict.** *Diss.* IV, 5)

Bailes ir tās, no kurām nevar izbēgt neviens cilvēks, vienīgais, ko mēs varam vēlēties ir mēģināt tās apspiest. Kad Epiktēts redzēja satrauktu cilvēku, viņš jautāja: „Ko šis cilvēks grib?” Ja viņš negribēja neko no tā, kas nav viņa varā, kā viņš var būt satraukts? Šajā sakarā lautas spēlētājs nav satraukts, kad viņš dzied un spēlē tikai priekš sevis, taču, kad viņš uzstājas teātrī, viņš ir satraukts, bailīgs pat tad, ja viņam ir laba balss un viņš labi spēlē; viņš ne tikai vēlas labi dziedāt, bet vēlas arī saņemt aplausus, taču tas nav viņa varā. Ja mūziķis uzstājas tādā cilvēka priekšā, kurš neko nezina par mūziku, viņš neuztrauksies. Taču, ja cilvēks, kurš neko nezina no mūzikas, uzstāsies otra cilvēka priekšā, kurš arī neko nezina no mūzikas, viņš uztrauksies. (**Epict.** *Diss.* II, 13)

Brīvība no bailēm. Kas padara tirānu briesmīgu? Var teikt, ka tā gvarde un viņu zobeni. Kāpēc? Ja aizved mazu zēnu pie tirāna un viņa gvardes, vai viņš ir nobijies – nē nav. Vai tas ir tāpēc, ka bērns nesaprot šīs lietas? Pieņemot, ka cilvēks, kurš saprot, kas ir gvarde un ka viņiem ir zobeni, atnāk pie tirāna, jo vēlas mirt no šo cilvēku rokas - vai viņam ir bail no gvardes? Nē, jo viņš vēlas tieši to, kāpēc gvarde ir briesmīga. Taču, ja cilvēks nevēlas mirt, tad kas traucē viņam griezties pie tirāna bez bailēm? Nekas. Ir jādomā un jāpriecājas tikai par savu nodarbošanos un savu prieku. No tām lietām, kas ir cilvēkam apkārt, dažas ir brīvas no traucēkļiem un ir paša cilvēka varā, taču citas lietas ir pakļautas šķēršļiem un ir citu cilvēku varā. Ja cilvēks sapratīs, ka viņa labums un intereses ir saistītas ar lietām, kuras nav pakļautas traucēkļiem un atrodas viņa varā, viņš būs brīvs, turīgs, brīvs no ļaunuma, augstsirdīgs, pateicīgs Dievam par savām lietām. Taču, ja cilvēks domās, ka labums un viņa intereses ir ārējos apstākļos un lietās, kuras ir pakļautas traucēkļiem un atrodas citu varā, viņš var tikt kavēts, traucēts, padarīts par vergu. Viņš būs neticīgs un domās, ka Dievs viņam dara ļaunu. (**Epict.** *Diss.* IV, 7)

Ja dzīves gudrībā gribi tikt uz priekšu, tad ir jāļauj, lai ārējās lietās tevi tur par muļķi un vientiesi. Nevajag izturēties, ka tu ko zini.¹¹⁷ Cilvēkam ir jāizvairās arī no sliktiem jokiem, jo tā ir tāda darbība, kas ļoti viegli pāriet seklībā un tai pašā laikā var mazināt citu cilvēku cienību pret sevi. Ir bīstami ļaut runām kļūt neglītām. Ja kāds ilgi kavējas pie miesīgām lietām, piemēram, ilgi vingro, ēd, dzer, tad tā jau ir sekluma pazīme. Morāliskā ziņā uz

¹¹⁷ Sal.: **Epictetus.** *The Enchiridion.* USA: The Library of Liberal Arts. 1955. P. 21.

priekšu ejoša cilvēka pazīmes ir sekojošas: viņš nevienu neslavē, nepeļ, neapvaino, viņš nerunā par sevi, ka viņš ko zinātu¹¹⁸ Piemēram vīrieši dažas lietas labprāt atzīst, bet citas neatzīst. Neviens neatzīs, ka viņš ir muļķis vai bez saprašanas, bet var dzirdēt, ka vīrieši saka: es vēlētos, lai mana veiksmē būtu vienlīdzīga ar manu sapratni. Labprāt viņi teiks, ka ir kautrīgi, bet nevis muļķīgi. Vīrietis nekad neatzīs, ka ir negausīgs un netaisnīgs vai skaudīgs un uzbāzīgs cilvēks. Lielākā daļa vīriešu labprāt atzīs, ka ir žēlsirdīgi. Kāds tad visam iepriekš minētajam ir iemesls? Galvenā lieta ir pretruna un apjukums lietās, kuras attiecas uz labo un ļauno. Taču dažādiem vīriešiem ir arī dažādi iemesli un parasti to, ko viņi iztēlojas esam visam pamatā, noteikti neatzīst. Dzīvojot starp šādiem vīriešiem, kuri ir tik apmulsuši, tik nezinoši par to, ko viņi saka un par ļaunumu, kurš viņiem vai nu ir, vai nav, vai kāpēc viņiem tāds ir, vai kā viņi tiks no tā atbrīvoti, ir vērts pastāvīgi pavērot, vai es gadījumā arī neesmu viens no viņiem. (**Epict.** *Diss.* II, 21)

Cilvēks var būt gan laimīgs, gan nelaimīgs, bet viņš var būt arī vientuļš. Vientulība ir bezpalīdzīga cilvēka noteikts stāvoklis. Tas, ka cilvēks ir viens pats, tas nenožīmē, ka viņš ir vientuļnieks. Kad cilvēks ir pazaudējis brāli vai dēlu, vai draugu, pie kura bija pieradis, viņš saka, ka ir palicis vientuļš. Viņš tā saka, neskatoties, ka apkārt ir pūlis, blakus dzīvo kaimiņi vai viņam pieder vergi. Cilvēks, kurš ir vientuļš, tiek uzskatīts par bezpalīdzīgu un atvērtu tiem, kas vēlas viņam nodarīt ļaunu. Cilvēkiem ir jābūt sagatavotiem palikt vientuļiem, lai spētu radīt pašpietiekamību, būt kompanjonam pašam sev. Cilvēkam ir jābūt gatavam pašam ar sevi parunāt, nejūtot velmi pēc citiem, pārspriest kāda bija iepriekšējā attieksme par lietām, kuras notika, un kāda ir tagadējā attieksme. Ir jānoskaidro, kuras ir tās lietas, kas rada sāpes, kā var viņas izārstēt un novērst, vai varbūt kaut kas ir jāuzlabo. Jāuzlabo ir saskaņā ar iemeslu. Izrādās, ir ļoti daudz lietu, kuras nevar nodrošināt citi. Bet filozofu mācība apsola dot drošību pat pret tādām lietām. Kad cilvēkam ir miers, ko sniedz Dievs caur iemeslu, cilvēks ir apmierināts, kad ir viens. Kad cilvēkam ir augstākstāvošas lietas, par kurām domāt, kad viņš redz sauli, mēnesi un zvaigznes, izbauda zemi un jūru, viņš nav vientuļš un bezpalīdzīgs. Pat ja slepkava kādu nogalina, kad viņš guļ, viņš patiesībā nogalina tikai ķermeni, bet te pašu personu. Kāda veida vientulība vēl paliek? Kāpēc pieaugušie iztaisa sevi sliktāku par bērnu? Ko bērni dara, kad paliek vieni? Viņi paņem gliemežvākus, pelnus un būvē kaut ko, tad to nojauc un būvē ko citu. Bērni caur domu vajadzībām dara, ko grib, bet pieaugušie caur zināšanām ir nelaimīgi. Cilvēks grib būt lietderīgs citiem, taču ir jābūt lietderīgam pašam priekš sevis. (**Epict.** *Diss.* III, 13)

Kā vajadzētu izturēties pret tirānu. Tirāns, piemēram, var pateikt: „Es esmu visvarenākais no visiem.” Tad ir viņam jājautā. Ko tu man vari dot? Vai tu man vari atļaut

¹¹⁸ Ibid. Sal : P. 35.

dabūt to, ko es tāpat dabūšu? Vai tu vari izvairīties no tā, no kā tu tāpat izvairītos neatkarīgi no apstākļiem? Vai tavs pamudinājums, impulss ir bez kļūdām? Kā tu vari sev piedēvēt tādu varu? Saki man, atrodoties uz kuģa, kam tu uzticēsies, sev vai stūrmanim jeb tam, kurš zina ko dara ar kuģi? Un kaujas ratos? Tirāns tad noteikti atbildēs: protams es uzticēšos tam, kurš zina. Tad kur slēpjas tirāna vara? Tirāns noteikti atbildētu: visi vīri man pievērš uzmanību. Tātad, ja es pievēršu uzmanību krāsu paletei un darbam, kuru es krāsoju, pulēju un ierāmēju, šis darbs ir mans vadītājs? Nē tā nav. Krāsu palete un pats darbs apmierina dažas no manām vajadzībām, tāpēc es arī rūpējos par tām. Kas tad ir tas, kas biedē pūli? Vai tas ir tirāns vai viņa gvarde? Epiktēts domā, ka tā nav. Nav iespējams, ka tas, kurš pēc dabas ir brīvs, var tikt traucēts vai kavēts, ja nu vienīgi viņš pats to vēlas. Pats cilvēks nosaka, kurš viņu var traucēt. Arī dzīvnieki ir izveidoti, lai darītu visu tikai savā labā. (**Epict.** *Diss.* I, 19)

„Dzīves likums ir šāds: darīt to, kas atbilst dabai. Jo, ja jebkurā materiālā un jebkuros apstākļos vēlamies saglabāt atbilstību dabai, tad skaidrs, ka mums it visā jātiecas nedz izvairīties no tā, kas atbilst dabai, nedz pieņemt to, kas ir pretrunā ar dabu.”¹¹⁹ Dzīves likums, mums liek rīkoties saskaņā ar dabu. Ja jebkurā situācijā un apstākļi mēs gribam ievērot to, kas ir dabīgs, mēs neatzīstam to, kas ir pretrunīgs. Vispirms jau filozofi realizē mūs teorijā, kas ir vienkāršākais. Tad viņi mūs noved pie grūtākām lietām. Teorijā ir teikts tā, ka nav nekas, kas mūs var novērst no tā, kas sekos, bet dzīvē ir daudz lietas, kuras var mūs samulsināt un novērst mūsu uzmanību. Smieklīgs ir tas, kurš saka, ka vēlas sākt ar īstām dzīves lietām, jo nav viegli sākt ar grūtākām lietām. Tas kalpo arī kā arguments vecākiem, kuri ir pikti uz saviem bērniem, kad viņi mācās filozofiju. Jāpārmet ir tiem skolotājiem, kuri smejas par saviem skolniekiem. Ja tas šķiet smieklīgi, acīmredzot skolotājs nav sagatavojis skolnieku tik sarežģītām lietām. Tas arī ir filozofijas sākums – cilvēka valdošo uztveres spēju stāvoklis. Ja kāds zina, ka otrs ir vājš un nav gatavs, viņš viņu nenodarbinās ar grūtākām lietām. Teorijā ir viegli pārliecināt nezinošu personu, taču reālās dzīves situācijās, neviens pats nepiedāvās sevi pārliecināšanai, un mēs ienīstam to, kurš mūs ir pārliecinājis. (**Epict.** *Diss.* I, 26) Hipotētisks priekšlikums ir vienaldzīgs: spriedums par to nav vienaldzīgs, bet tas ir vai nu zināšanas, vai uzskats, vai kļūda. Dzīve ir vienaldzīga: tās izmantošana nav vienaldzīga. Ir labi zināt savu sagatavotību un varu. Tajās lietās, kurās tu neesi sagatavots, tu vari saglabāt mieru un klusumu, un nepiktoties, ja citiem ir pārkums pār tevi. Vienmēr ir jāatceras, kas ir tavs un kas pieder citiem. Līdzīgi kā labība nogatavojas un tiek novākta, arī cilvēks kļūst vecāks un mirst. Tāpat kā labība nevēlas, lai to novāc, arī cilvēki negrib mirt un mēs esam pikti par to. Tas, kas iznīcina ir vai nu zobens, vai pajūga rats, vai jūra, vai tirāns. Kāpēc ir jāuztraucas par veidu, kā nonākt ēnu valstībā? Visi ceļi ir līdzīgi. (**Epict.** *Diss.* II, 6) Ja cilvēks negrib iegūt

¹¹⁹ **Epiktēts.** *Diatribas* // Kentauris 2001. Nr. 26. 4.lpp.

paražu dusmoties, tad viņam ir visādi jācenšas apturēt savas dusmas, lai neļautu paradumam iesakņoties. Visvieglāk dusmas ir pārvarēt sākumā, tad ir arī jāapstādina sevi. Ja cilvēks pārstās dusmoties, viņa morāliskā uzlabošanās virzīsies uz priekšu.¹²⁰ „Tāpat katrs paradums var sākumā kļūt vājāks, bet pēc tam var izzust pavisam. Ja tu vari sev teikt, lūk, jau vesela diena, kopš es nezaudēju dūšu; lūk jau divas dienas; pēc tam: lūk, jau divi mēneši, trīs mēneši, kā es pārvarēju sevi, kad bija gadījumi būt sarūgtinātam, - ja tu to varēsi teikt, tad tas nozīmē, ka viss iet kā vajag.”¹²¹ Spēku cīņā ar savām iedomām var iegūt, kad cilvēks vēlas būt taisns paša sirdsapziņas priekšā, proti, Dieva priekšā.

Ja Dievs ir radies īpašā veidā un ir visu mūsu tēvs, vai mēs nepaliksīm uzpūtīgi, ka esam viņa bērni? Nožēlojami ir tiekties – būt kā Dievam. Tas tā ir, jo tagad ir sajaukušās dzīvnieku attiecības ar ķermeni. Citi cilvēki ceļ sevi augstumos, citi saka, ka ir tikai gabaliņi no miesas. Saistībā ar šo miesu cilvēki sāk palikt līdzīgi dzīvniekiem. (*Epict. Diss. I, 3*)

Savus uzskatus Epiktēts pauda līdz pašai savai nāvei. „Ar savu dzīves izpratni viņš bija apmierināts tik lielā mērā, ka nebija cilvēka, kas būtu laimīgāks un apmierinātāks ar savu likteni kā viņš. „Trūkst cilvēku vārdu, - viņš teica, lai pietiekoši pateiktos Dievam un slavētu Viņu par visiem tiem labumiem, ko Viņš mums devis. Ko gan citu es – sakropļots un nespēcīgs vecis – lai daru, ja ne pateicos lielajam Dievam, kas devis ļaudīm visu, ko viņi lieto. Ja es būtu lakstīgala, tad es slavinātu Radītāju ar lakstīgalu dziesmām, bet tā kā esmu saprātīga būtne, tad man jāpateicas Dievam, jāslavina cilvēku valodā. Iekš tā mans dzīves uzdevums, un es to pildīšu līdz pēdējam elpas vilcienam.”¹²²

3.1. Izvēle un pašvara

Lai cilvēks būtu brīvs, viņam ir jāgrib kaut kas, kas nav atkarīgs no citiem, bet tikai no viņa paša. Kad cilvēks iemācīsies un pieradīs atšķirt to, kas ir viņa, no tā, kas nav viņa, to ko var panākt, no tā, ko nevar panākt, kad cilvēks sapratīs, ka viņam svarīgs ir tikai tas, kas viņam pieder, kad viņš vēlēsies tikai to, kas no viņa nav atkarīgs, tad viņam ne no kā nebūs jābaidās. Nevienam nevarēs cilvēkam atņemt to, kas ir viņa, jo nevienam nebūs varas pār to. Ja cilvēks neko negaida un nevēlas dabūt no citiem cilvēkiem, tad viņam no citiem nav jābaidās. Bet, ja cilvēka laime atrodas citu cilvēku varā, tad viņš baidīsies no cilvēkiem.¹²³

Lai neiegūtu paražu dusmoties, cilvēkam ir visādi jācenšas savas dusmas apturēt un neļaut paradumam iesakņoties. Cīnoties ar kārdinošām domām ir derīgi meklēt par sevi

¹²⁰ Sal.: **Jurēvičs G.** *Grieķu gudrais Epiktēts*. Rīga: Valters un Rapa. 1936, 11.lpp.

¹²¹ Turpat. 11.lpp.

¹²² Turpat. 20.lpp.

¹²³ Turpat. Sal.: 9.lpp.

tikumiskāku cilvēku sabiedrību vai arī atcerēties un lasīt gudru cilvēku pamācības. Kad prātā ienāk kāda kārdinoša doma, tad ar to jācīnās, nedrīkst tai ļaut ilgāk pastāvēt, bet ir jāiedomājas skaidrāk, kas iznāks, ja pats padosies šai kārdinošajai domai. Ir jāatsauc palīgā kāda cita doma, godīga un laba, kura ir jāliek sliktās iedomas vietā. Ja cilvēks pieradinās sevi šai cīņai, tad viņš pats redzēs, par kādu stiprinieku kļūst.¹²⁴ Ja cilvēks tikai to, kas ir viņa, uzskatīs par savu īpašumu, svešo turpretim par svešo, tad nekad neviens viņu nepiespiedīs, neviens viņu neaizkavēs. Izvairīšanās no iekāres apsola, ka ar cilvēku nenotiks nekas tāds, no kā viņš cenšas izvairīties. Ja viņš centīsies izvairīties no tā, kas ir pretrunā ar varā esošām lietām, tad viņu nepiemeklēs nekas tāds, no kā viņš gribētu izvairīties. Cilvēka dzīve mierīgi ritēs uz priekšu tikai tad, kad viņš neprasīs, lai viss notiek tā, kā viņš vēlas, bet vēlēsies, lai viss notiek tā, kā tas notiek.¹²⁵

„Cilvēka varā ir izvēle. Domājot, saprotošs cilvēks izvēlas to, kas ir viņa varā. Viss pārējais ir vienaldzīgs. Taču, lai tas arī nav viņa varā, pastāv kaut kas tāds, kam dodama priekšroka. Epiktēta izpratnē šādas lietas ir draudzība, laulība, bērnu radišana, veselība, politika u.tml. Tiesa pastāv arī pretdabiskais, kaut arī principā tas ir indiferentais, proti, nabadzība, slimība u.tml. Ja cilvēks visu to apjēdz, viņš neaizmirst sevi, t.i., strādā ar sevi un nevaino citus savās nebūšanās.”¹²⁶

Epiktēts uzskata, ka ir jāuzstāda sev viena priekšzīme un paraugs, pēc kura dzīvot gan vienatnē, gan ļaudīs.¹²⁷

„Ja tu esi savu miesu pieradinājis pie vienkāršības, tad nelielies ar to. Ja tu dzeri tikai ūdeni, tad nesaki katrā izdevīgā gadījumā: es dzeru ūdeni. Un ja tu gribi vingrināties izturībā, tad dari to sevis, bet ne skatītāju dēļ. Neapskauj statujas, bet ja tev slāpst, tad ieņem mutē aukstu ūdeni, izspļauj to un nesaki nevienam”¹²⁸ Cilvēkam nav jādomā par to, kā atstāt iespaidu uz citiem, viņam nav jālielās par saviem paradumiem. Ikvienam cilvēkam miesa noder īpašuma mērauklai, ja cilvēks pie tā paliks, tad ieturēs mēru. Vislielākā rūpība ir jāziedo garam, nevis miesai, jo ilga turēšanās pie miesīgām lietām, piemēram, ilga vingrošana vai ēšana, ir uzskatāma par sekluma pazīmi.¹²⁹

¹²⁴ Turpat Sal.: 11.lpp.

¹²⁵ Turpat. Sal.: 25.lpp.

¹²⁶ Šuvajevs I. *Filosofija. Sarunas par filosofiju 2*. Rīga: Zvaigzne ABC. 2000.

¹²⁷ Sal.: Jurēvičs G. *Grieķu gudrais Epiktēts*. Rīga: Valters un Rapa. 1936. 27.lpp.

¹²⁸ Turpat. 40.lpp.

¹²⁹ Turpat Sal.:38.lpp.

4. Marks Aurēlijs

Apguvis stoa filozofiju, viņš centās sekot šīs mācības principiem visu mūžu, īpaši akcentējot tās kodolu – ētiku. Vienīgais jautājums, kas nodarbināja Aurēliju bija: kā savienot divas lietas – būt imperatoram un nepārstāt būt cilvēkam? Filozofiskās pārdomas bija domātas viņam pašam nevis valsts vajadzībām. Tās kalpoja, lai padomātu par sevi saskaņā ar veseluma iedabu, dzīves nepastāvīgumu, visa esošā mācību.¹³⁰ „Attiecības ar sevi, savu patību paredz, ka cilvēks vienmēr patur sevi vērā. To var izdarīt rakstot. Marks Aurēlijs raksta sev, viņš nepavisam nepopularizē vai neiztirzā noteiktu filozofiju.”¹³¹ Viņš nav pasaules pārveidotājs, jo tajā, pēc viņa domām, neko nevar izmainīt, viņš uzskata, ka vienīgais, ko cilvēks var darīt ir, tikt skaidrībā ar sevi. Gudram neviens, izņemot viņu pašu, nav vajadzīgs. Viņš noslēdzas sevī, lai paliktu viņš pats. Pilnveidošanās, iekšējās stājas izveidošana ir vienīgais ceļš uz laimīgu dzīvi

No sava vecātēva Aurēlijs iemācījās labus tikumus, morāli un rakstura pārvaldīšanu. No tēva reputācijas un piemiņas viņš iemācījās pieticību un vīrišķo raksturu. No savas mātes – dievbijību un atturību ne tikai no sliktiem darbiem, bet arī no ļaunām domām. Tāpat iemācījās dzīvesveida vienkāršību, kas bija tālu no bagāto ieradumiem. Vectēvs viņam iemācīja neapmeklēt parastas publiskās skolas. Viņš saprata, ka jāmacās pie laba mājas skolotāja un šādām lietām nevajag taupīt naudu. No mājskolotāja Aurēlijs iemācījās darba izturību, nejaukties citu cilvēku afērās un neklausīties ķengās. Tāpat no daudzām citām personām Aurēlijs bija iemācījies nenodarbināt sevi ar niekiem, neļaut novest sevi no pareizā ceļa, nerakstīt par spekulatīvām tēmām, gribas brīvību, mērķa nelokāmības stingrību, neskatīties ne uz ko citu, kā tikai iemeslu, pašsavaldību. Aurēlijs ir teicis: „Dieviem es esmu parādā par to, ka man ir labs vecaistēvs, labi vecāki, laba māsa, labi skolotāji, labi partneri, radi, tuvinieki un draugi. Esmu Dievam parādā par to, ka netiku iesaistīts nevienā sev svarīgo cilvēku aizvainošanā. Ja tādas iespējas man tiktu dotas, es būtu varējis tām pakļauties, taču, pateicoties Dievam, es netiku pakļauts šādiem pārbaudījumiem. Jāsaka paldies par to, ka mani bērni nav muļķi vai ķermeniski deformēti. (Marc. Aurel. I, 16)

Rīts ir jāsāk ar to, ka sev jāpasaka: šodien man nāksies sastapt uzbāzīgus, nepateicīgus, viltīgus, skaudīgus, nesabiedriskus cilvēkus. Šos cilvēkus sastop neatkarīgi no tā, vai esi labs vai slikts. Taču tā kā Aurēlijs bija redzējis labuma dabu, kas ir skaista, un ļaunumu, kas ir neglīts, tad neviens no sastaptajiem cilvēkiem nevarēja viņi ievainot, tāpēc viņš nevarēja būt dusmīgs uz kādu vai ienīst viņu. Darbojoties vienam pret otru, rodas pretstats dabai, jo cilvēki

¹³⁰ Sal.: **Marks Aurēlijs**. *Pašam sev*. Rīga: Zvaigzne, 1991, 26.lpp.

¹³¹ **Šuvajevs I.** *Filosofija. Sarunas par filozofiju 2*. Rīga: Zvaigzne ABC. 2000. 103.lpp.

ir radīti, lai sadarbotos, kā to dara rokas un kājas. Aurēlis ir teicis: „Lai, kas es arī nebūtu, tā ir nedaudz miesa un elpa un valdošā daļa.” (**Marc. Aurel. II, 2**) Ir jāmet prom grāmatas, nevajag sevi ilgāk novērst, tas nav atļauts. Katram cilvēkam viss ir jādara ar pašlepnumu, ar mīlestību, taisnīgumu un brīvību un bez citu lietu iejaukšanās. Katrs pats sev var palīdzēt, ja katru dzīves darbību darīs tā, it kā tā būtu pēdējā, noliekot bezrūpību, liekulību, patmīlību, neapmierinātību un nolaidību malā. Noliekot šīs dažas lietas sāņus, cilvēks ir spējīgs dzīvot dzīvi, kura ir mierīga. (**Marc. Aurel. II, 2**)

Ja Dievs ir noteicējs pār mani un lietām, kuras ar mani notiek, viņš noteikti tās ir labi noteicis. Nav pat viegli iedomāties dievību bez tālredzības. Dievam noteikti nav iemesls darīt man ļaunu. Pie šādiem nosacījumiem man tas jāpieņem ar prieku un jābūt apmierinātam ar viņiem. Taču, ja Dievs nenosaka nevienu lietu, kas skar mani, es esmu pats spējīgs par sevi noteikt. Taču mana daba ir racionāla un sabiedriska. Lietas, kuras ir noderīgas pilsētām, ir katra par sevi noderīga arī man. (**Marc. Aurel. II, 3**)

Cilvēkam, kas jūtas šajā pasaulē bezpalīdzīgs un svešs, reliģija kļūst vairāk nepieciešama nekā filozofija. Vēršoties pie Dieva cilvēks, cilvēks apzinās savu dalību vienotajā dievišķajā saistībā. Viss ir savīts viens ar otru un šī saistība ir svēta un nav gandrīz nekā tāda, kas būtu svešs otram. Tāpēc, ka viss ir pakļauts un sakārtots vienotā pasaules kārtībā. Jo pasaule pie visa ir vienota un Dievs visā ir vienots un daba ir viena, vienots ir likums – visu saprātīgo būtņu kopējais prāts. (**Marc. Aurel. VII, 9**)

Saistībā ar lietām, kuras nav mūsu spēkos, ja ar mums atgadās sliktas lietas, vai mēs zaudējam kādu labu lietu, mēs vainojam Dievu un ienīstam vīriešus, ienīstam tos, kas ir slikto lietu cēloņi, ienīstam tos, kuri iespējams varētu būt cēloņi. Taču, ja mēs vērtējam tikai tās lietas, kuras ir mūsu spēkos, neskatoties vai tās ir labas, vai sliktas, tad nav iemesla meklēt vainu Dievā, vai vērsties pret apkārtējiem ar naidu. (**Marc. Aurel. VI, 41**)

Nekad nevajag neko novērtēt par labu esam, ja tas liek lauzt solījumu, zaudēt pašcieņu, ienīst cilvēku, turēt kādu aizdomās, nolādēt vai izturēties kā liekulim. Ja šo ievēro, tad cilvēkam ne par ko nav jāuztraucas, pat tad, ja viņam nekavējoties jāmirst. Viņš tam būs gatavs.

Godā spējas, kuras rada viedokli. No šīm spējām ir atkarīgs, vai eksistēs viedoklis, kas ir neatbilstošs dabai. Šī spēja nodrošina brīvību no neapdomīgiem spriedumiem un rada paklausību Dievam. Ir jārēķinās ar to, ka mūsu dzīve ar katru dienu tiek izšķiesta un ar katru dienu paliek arvien mazāka tās daļa. Taču ir jārēķinās ar vēl vienu lietu, respektīvi, ja cilvēks dzīvotu ilgāk, ir apšaubāmi, ka viņa saprašana turpinātu pieaugt un saglabātu meditācijas spējas. Ir jāpasteidzas ne tikai tāpēc, ka ar katru dienu esam tuvāk nāvei, bet arī tāpēc, ka lietu uztvere un izpratne beidzās pirmā. Ir jāievēro, ka lietas, kuras izriet no citām lietām, kuras

savukārt ir radītas saistībā ar dabu, satur kaut ko tīkamu un piesaistošu. Daudzas lietas, ja tās nebūtu saistītas ar citām, pašas par sevi neliktos interesantas. (**Marc. Aurel. III, 2-11**)

„Neesi pārlietu dedzīgs, bet veido, bet veido sevi pats un raugies uz dzīvi kā vīrs, kā cilvēks, kā pilsonis, kā mirstīga būtne. Lietas neskar dvēseli, jo tās ir ārējas un paliek neaizkustināmas, un satrauc tikai paša spriedumi. Visas lietas, ko tu uzlūko, tūlīt mainīsies un iznīks, un vienmēr atceries, cik daudz šādu pārmaiņu tu jau esi pieredzējis. Visums ir nepastāvība, dzīve – apliecinājums.”¹³²

Neiznieko savu atlikušo dzīvi, domājot par citiem, jo tā vietā zaudē iespēju darīt kaut ko citu. Tikai tas, kas pieder pašam, piešķir jebkurai aktivitātei kaut kādu nozīmi, tāpat tas ļauj rīkoties pareizi, un cilvēks šādā gadījumā ir pārliecināts. Tikai tas, kas katram ir piešķirts, tiek nēsāts līdzī, un tas savukārt nes arī pašu cilvēku. Tas ir cilvēka dabā - domāt par citiem, taču nevajag domāt par visiem, bet gan tikai par tiem, kuri patiesi dzīvo saistībā ar dabu.

Aurēlijs saka, ka kaut dzīvo trīs tūkstoš gadu, ir jāatceras, ka cilvēks nezaudē citu dzīvi kā vien to, kuru viņš dzīvo, un nedzīvo citu dzīvi, kā vien to, kuru zaudē. Tagadne visiem ir vienāda, lai gan vienāds nav tas, kas tiek zaudēts. Tas, ko cilvēki zaudē, ir tikai acumirkļi, bet nevar zaudēt pagātni un nākotni, jo nevienam nevar atņemt to, kā viņam nav. Tagadne ir vienīgais, ko var zaudēt, jo tas ir vienīgais, kas cilvēkiem ir. (**Marc. Aurel. II, 14**)

Ar vīrišķīgu, romisku stingrību katru reizi ir jācenšas darīt tikai to, kas ir paša spēkos, ar skaidru un neuzsvērtu nopietnību, mīlestību, brīvi un taisnīgi, sagatavojot sev atpūtu no visiem citiem šķietamiem priekšstatiem. Un to var izdarīt tikai tad, ja dara visu it kā pēdējo reizi mūžā, attālinoties no visa nejaušā un jūtu iespaidā nenovirzoties no meklējošā prāta, atmetot izlikšanos, patmīlību un nepatiku pret likteņa lēmumiem. (**Marc. Aurel. II, 5**)

Cilvēki sev meklē patvērumu lauku mājās, jūras krastos un kalnos. Tā ir visu cilvēku kopējā pazīme, un tas ir viņu spēkos, kad vien viņi vēlas nošķirties un pabūt vienatnē. Taču pat ne visklusākajā vietā cilvēks nerod tādu mieru no visām problēmām, kā pats savā dvēselē, it sevišķi ja cilvēkā ir tādas domas, kuras nekavējoties sniedz klusumu. Aurēlijs atzīst, ka klusums ir labs veids, kā sakārtot prātu. Ir jādod sev šis miers, lai sevi atjaunotu. (**Marc. Aurel. IV, 3**)

Nav viegli saskatīt nelaimīgo, ja neievēro, kas notiek otra dvēselē, bet tie, kuri neapzinās paša dvēseles kustības, neizbēgami ir nelaimīgi. Tu nevari pavadīt savu dzīvi vienmērīgā laimes plūsmā, ja tu nevari iet pareizo ceļu, domāt un darīt pareizā veidā. Šīs abas lietas ir kopējas gan Dieva dvēselei, gan cilvēka dvēselei. „Cilvēka dvēsele nīrgājas par sevi visvairāk tad, kad cilvēks sāk, cik viņa spēkos, atrauties un kļūt par tādu kā augoni uz pasaules ķermeņa, bet dusmoties par kaut ko notiekošu nozīmē atrauties no dabas, pie kuras

¹³² **Ernsts Kasīrers.** *Apcerējums par cilvēku.* Rīga: Intelekts. 1997, 21.lpp.

no savas puses stingri turas visu pārējo lietu iedaba. Tā ņirgājas arī tad, kad novēršas no kāda cilvēka vai iekvēlojas naidā, kā tas notiek ar sadusmotu dvēseli. Treškārt, tā ņirgājas, kad padodas baudām vai sāpēm. Ceturtkārt, kad dara kaut ko vai runā melīgi un izliekoties. Piektkārt, kad (cilvēks) veic kādu darbību vai piepilda nodomu bez jebkāda mērķa, rīkojoties nejauši un nesakarīgi: turpretim vajag, lai pat sīkums saskaņotos ar noteiktu virsuzdevumu. Bet saprātīgo augstākais mērķis ir sekot saprātīgajiem vissenākās valsts (kosmosa) un tās iekārtas likumiem un noteikumiem.” (**Marc. Aurel.** II, 16)

Ja mūsu intelektuālā daļā ir kopēja, iemesls arī ir kopējs: tātad ir kopējs arī iemesls, kurš mums liek kaut ko darīt; ja tas ir tā, tad ir arī kopējs likums; kas nozīmē, ka esam līdzpilsoņi, esam kādas politikas kopienas biedri. Tā kā cilvēka pasaulīgā daļa nāk no noteiktas zemes, ūdens daļā no cita elementa, ugunīgums no kāda unikāla avota, tad arī intelektuālā daļa nāk no kāda avota.¹³³

Ja kāds var atrast cilvēka dzīvē kaut ko labāku par taisnību, patiesību, mērenību, gara spēku, pašapmierinātību, tad tam noteikti vajag pievērsties ar visu dvēseli, jo tas noteikti ir viss tas labākais. Taču, ja nav nekā labāka par dievišķību, kas ir katrā no mums, kas uzmanīgi novērtē katru iespaidu, nevajag no tā novērsties. Nav pareizi, ka kaut kas no slavas, varas, tīksmes un baudas konkurē ar to, kas ir racionāli, īsteni labs. Kad no rīta negribīgi ceļas, ir jāļauj šādai domai sevi prezentēt – es ceļos dēļ darba, kas ir cilvēkam paredzēts. Kāpēc tad cilvēks jūtas neapmierināts, ja jau viņam ir jāceļas un jāstrādā, jo tas ir iemesls, kādēļ viņš eksistē un kā dēļ viņš ir šai pasaulē? Gulēt taču ir daudz patīkamāk. Taču tad ir jāuzdod jautājums, vai cilvēks eksistē, lai gūtu baudu, vai arī, lai rīkotos un pakļautu sevi piepūlei? Protams, arī atpūta ir nepieciešama, un daba arī to ir paredzējusi. Tas, kurš iekšēji dzīvo saistībā ar dabu, tas ar cieņu izturas pret notikumiem, kuri notiek. Tas neprasa noteiktus materiālus, taču virza tuvāk mērķim.¹³⁴

„Es sastāvu no cēloniskā un vieliskā: nedz viens, nedz otrs neizzūd nebūtībā, tāpat, kā arī nerodas no nebūtības. Pēc pārvēršanās ikviena manis daļā nonāks kaut kādā pasaules daļā, bet tā savukārt pārvērtīsies vēl citā pasaules daļā, un tā bez gala. Tādās pārvērtībās arī es pats reiz esmu radies un arī tie, kas mani radīja, un tā uz priekšu, uz citu bezgalību. Nekas neliedz to apgalvot pat tad, ja pasaule tiek vadīta pa noteiktiem laika periodiem.” (**Marc. Aurel.** V, 13)

Cilvēkam nav jā rūpējas par ko tādu, kas nav tieši viņa uzdevums, tas viņam nav vajadzīgs, jo pati cilvēka iedaba to neprasa un tas nav cilvēka iedabas piepildījums. Te nav ne mērķis, ne arī labums, kas šo mērķi piepilda.

¹³³ Sal.: **Whitney J. Oates.** *The stoic and epicurean philosophers.* New York: The Modern Library. 1940. P 509.

¹³⁴ Ibid. Sal.: P 508.lpp.

Cilvēkam, no visa tā, kas pastāv pasaulē, ir jāciena visstiprākais, jo tas visu vada un visu virza. Jāpatur prātā viss esošais, kura maza daļiņa ir cilvēks, tāpat arī visa mūžība, kuras īss un niecīgs brīdis cilvēkam ir atmērīts, un liktenis, kura daļa viņš ir. (**Marc. Aurel. V, 21**)

„Cik nu vairs ilgi, un es jau būšu pelni un kauli, vārds un varbūt pat ne vārds! Vārds ir kaut kāds skanējums un atbalss. Viss dzīvē augsti vērtējamais ir tukšs, nicīgs un niecīgs, kā suņu plēšanās, kā bērnu ķildas, smiekli un tūlīt atkal raudāšana.” (**Marc. Aurel. V, 33**)

Ja cilvēks, kaut kādu apstākļu spiests jūt satraukumu, pēc iespējas ātrāk ir jānododas vienatnei ar sevi; nevar atkāpties no ritma vairāk kā nepieciešams, saskaņu var iegūt savā vara tad, ja pastāvīgi pie tās atgriezīsies. (**Marc. Aurel. VI, 11**)

Laiks ir kā upe, kura sastāv no notikumiem. Tiklīdz kāds notikums ir noticis, tas pazūd un tā vietā nāk cits notikums, kurš arī drīz pazūd. Viss, kas notiek, ir pazīstams un labi zināms kā roze pavasarī vai augļi vasarā. Šādi pazīstamas ir slimības, nāve, ķengas, nodevība un vēl daudz kas cits, kas iepriecina muļķus vai sadusmo viņus.¹³⁵ Ir jāuzskata, ka tas, kas notiek, notiek taisnīgi. Ja to uzmanīgi pavēro, var redzēt, ka tas tā arī ir. Lai ko arī kāds nedarītu, tas jādara labā veidā. Tā ir jārikojas katrā darbībā un situācijā.

Marks Aurēlijs izceļ visa eksistējošā (pat dvēseles) iznīcīgumu un nestabilitāti: „Cilvēka dzīvei noteiktais laiks – punkts, dabiskais – mainīgs, sajūtas – tumšas, viss, kas savienots ar ķermeni - iznīcīgs. Dvēsele – nestabila, liktenis – neizprotams, slava neizvēlīga. Upe ir viss materiālais, dzīve – karš, atrašanās svešumā, bet atmiņas ir tas pats, kas aizmirstība.” (**Marc. Aurel. II, 17**)

4.1. Sev un citiem domātā tehnika

Marka Aurēlija darba „Pašam sev” nosaukums ir darināts vēlāk, taču tas ir ļoti precīzs. „Viņš eksponē sevi, lai varētu koriģēt savu dzīvi, lai to varētu labāk veidot. Un šis „pašam sev” ļauj vingrināties arī citiem.”¹³⁶

Ja cilvēks zinātu, kas ir labs un kas ļauns, no viņa neiznāktu cilvēks, kurš būtu nekaunīgs, mantkārīgs un nesabiedrīks. Marks Aurēlijs saka, ka cilvēkam par miesu nav jā rūpējas, jo tā mirst. Miesa ir nefūrumi, kauli. Ir jāsaprot, ka cilvēks jau ir vecs, un nedrīkst pieļaut, ka prāts turpmāk vergo un mētājas tieksmēs, kas nav sabiedriskas, nav jābūt nemierā ar likteni un tagadni, un nav jāapdraud nākotne. (**Marc. Aurel. II, 1**) Lai cilvēks saskatītu nelaimīgo, viņam ir jāzina ko saskatīt otra dvēselē, bet tie, kas neapzinās paša dvēseles kustības, ir neizbēgami nelaimīgi. (**Marc. Aurel. II, 8**)

¹³⁵ Sal.: **Whitney J. Oates**. *The stoic and epicurean philosophers*. New York: The Modern Library. 1940. P. 514.

¹³⁶ **Šuvajevs I.** *Filosofija. Sarunas par filosofiju 2*. Rīga: Zvaigzne ABC. 2000.

Nedrīkst neko darīt uz labu laimi, neko bez atbildības. Nedrīkst virzīties ne uz ko citu, kā kopīgo mērķi. Ir trīs daļas, no kurām sastāv cilvēks: ķermenis, elpa, prāts. Divas pirmās ir vienīgi tiktāl cilvēka, ciktāl viņš par tām rūpējas, bet patiesi cilvēka ir prāts. Domāšanas spēja ir cilvēkā, brīva no likteņa sagādīšanās ietekmes, tīra un nesaistīta dzīvo pati par sevi, un darot to kas ir taisnīgs, vēloties to, kas notiek, un runājot to, kas atbilst patiesībai, ja cilvēks atdala no vadošā prāta visu, kas tam ir piesaistījies līdzdalīgā tieksmē un attiecībā uz laiku, visu, kas attiecas uz laiku, visu, kas attiecas uz nākotni, ja viņš rūpēsies tikai par to dzīvi, kurā pats dzīvo, proti, tagadni, tad viņam iespējams atlikušās dienas līdz savai nāvei pavadīt mierīgi, droši. (**Marc. Aurel.** XII, 3)

„Pieradinies, kaut arī apgūt vairs neceri! Jo arī kreisā roka, kas parasti ir vājāka, tāpēc, ka netiek vingrināta, tomēr grožus satur stingrāk nekā labā, jo pie tā ir pieradināta” (**Marc. Aurel.** XII, 6) Cilvēkam ar sevi ir jāstrādā, jānodarbina ne tikai savs prāts, bet arī miesa. Bieži vien cilvēks ir vājš, jo nav trenējies un piepūlējies ar savu ķermeni un prātu strādāt. Marks Aurēlijs uzskata, ka cilvēkam nav jādara tas, kas nav pienācīgs. Cilvēka ir beidzot jāsaprot, ka viņā ir kaut kas stiprāks un dievišķāks nekā tas, kas uzvanda kaislības un rausta viņu. (**Marc. Aurel.** XII, 19)

„Trīs (atzinumi) lai tev vienmēr ir pie rokas: pirmkārt attiecībā uz to, ko tu dari, - neko nedarīt uz labu laimi vai arī citādi, nekā to būtu darījusi pati taisnība, bet attiecībā uz to, kas tev gadās no ārienes, uzskati, ka tas ir vai nu gadījums, vai nāk no augstākās paredzēšanas, gadījumu nevajag vainot un par augstāko paredzēšanu nevajag žēloties. Otrkārt, kāds ir katrs, sākot no sēklas līdz dzīvībai, un no dzīvības līdz tam, kad dvēseli atdos, un kā no kā ir veidojies sajaukums, un kā tas sadalās. Treškārt, kad tu pēkšņi pacelies augšā, no turienes vērosi cilvēku pasauli, tu saskatīsi lielu dažādību mainībā un reizē arī to, cik gaiss un ēters ir apdzīvots, un to, ka, lai cik reizes tu paceltos, tu redzēsi vienmēr vienu un to pašu – vienveidību, īslaicību. Piedevām vēl apmātības aklums.” (**Marc. Aurel.** XII, 24) Viss notiek saskaņā ar Visuma dabu. Dzīves glābiņš ir saskatīt katru lietu tās veselumā, kas tā ir, kas tajā ir vielisks, kas cēlonisks. No visas sirds ir jācenšas rīkoties taisnīgi un runāt patiesību. Nekas cits cilvēkam neatliek, kā tikai baudīt dzīvi, sarindojot labo pie labā tā, lai nepaliek ne mazākās atstarpes. (**Marc. Aurel.** XII, 29)

Noslēgums

Stoa filozofija māca, ka cilvēks var paļauties vienīgi uz sevi, taču ne jau tik daudz uz savām spējām pārveidot īstenību, cik uz attīstītiem un kultivētiem īpašiem apziņas stāvokļiem, kas domas vēsturē ieguvuši nosaukumu – stoiciskā pozīcija.

Stoīķi salīdzināja filozofiju ar slimnīcu: slimnīcā cilvēki ārstējas no fiziskām kaitēm, taču filozofijā - no garīgām.

Ja cilvēki mūsdienās dzīvotu pēc tā, ko mācīja stoīķi, nedomājot par lietām, kuras mēs nevaram ietekmēt, tad mūsdienu cilvēks būtu laimīgs. Tikai no katra paša ir atkarīgs tas, cik liela ir vēlme nepakļauties afektiem, (dusmām, kaislei, bailēm, alkām u.c.) kuri grauj labsajūtu.

Seneka uzskatīja, ka filozofija atnes mieru un kārtību satrauktajiem cilvēku prātiem, kuri dzīvē dzenas pakaļ nepareizajiem mērķiem. Cilvēku, kuri pakļaujas dusmām, gars ir vājš un gļēvs.

Pēc Epiktēta domām cilvēki ir nelaimīgi galvenokārt tāpēc, ka viņiem ir vēlšanās, kuras viņi nespēj piepildīt, ka viņi nav skaidri sapratuši, kas ir cilvēka varā un kas nav. Ja izdodas atbrīvoties no tā, kas nav mūsu varā un spējam izvēlēties tikai to, ko vienmēr var sasniegt, nāks arī laime, apmierinātība, dvēseles miers, iekšējā brīvība. Ja spēsīm atteikties no ārējiem labumiem un miesiskām lietām; ja vienmēr paturēsim prātā, ka agrāk vai vēlāk ir jāmirst; ja mēs valdīsim pār saviem uzskatiem un priekšstatiem, mēs kļūsim nepieejami jebkādam ļaunumam un ciešanām, jo ne jau pašas lietas ir ļaunas, bet gan uzskati pār tām.

Vienīgais jautājums, kas nodarbināja Aurēliju bija: kā savienot divas lietas – būt imperatoram un nepārstāt būt cilvēkam? Viņš sevi neuzskatīja par pasaules pārveidotāju, jo zināja, ka pasaulē nevar neko pārveidot. Vienīgais, kas cilvēkam ir jādara, ir jātiek skaidrībā ar sevi.

Vēlīnā stoa filozofija apvieno cilvēkus no dažādiem slāņiem, piemēram, Seneka bija imperatora Nero privātskolotājs, Epiktēts bija vergs un Aurēlijs bija imperators.

Viens no izteiktākajiem jēdzieniem, kas raksturo afektus ir *ataraksia* - nesatrauktība. Cilvēkiem nav jāuztraucas par lietām, kuras nav atkarīgas no viņiem un kuras viņi nevar ietekmēt, piemēram, savu nāvi, nevaram no tās izbēgt, bet var izbēgt no tās radītajām bailēm. Ja mēs attiecinātu šo nesatrauktības jēdzienu uz mūsdienām un censtos to arī pielietot ikdienas dzīvē, iespējams, daudzi cilvēki uztrauktos daudz mazāk par lietām, kuras nav atkarīgas no viņa paša. Mēs nevaram ietekmēt citu cilvēku domas, uzskatus par mums. Ja mēs šodien censtos dzīvot tā, kā mācīja stoa filozofijas pārstāvji, proti, ka cilvēks var paļauties vienīgi uz sevi, dzīve būtu harmoniskāka, taču ne vieglāka un vienkāršāka. Jo šāda dzīves uztvere prasa

daudz lielāku iedziļināšanos sevī, sevis, lietu, notikumu un citu attieksmes izprašanu. Tas nozīmē nevis izmainīt pasauli ap sevi, bet savu attieksmi pret to un šo spēju var attīstīt intensīvos garīgos pūliņos, nostiprinot nesatricināmu nelokāmību par spīti jebkādiem nelabvēlīgiem dzīves un eksistences apstākļiem. Ir jāmacās atrast sevī cerību bezcerīgos apstākļos, rast iekšējo brīvību un nepadoties apkārtējās vides nenoteiktībai un nemitīgai maiņai, kas padraud cilvēku un pēc stoa filozofu domām, to var sasniegt intensīvā filozofiskā darbībā un intelektuālos vingrinājumos. Stoiķi māca cilvēka pienākums ir dzīvot saskaņā ar dievišķo gribu, tas ir, dzīvot saskaņā ar dabas likumiem un būt gatavam jebkam, ko liktenis var sūtīt. Dzīvojot pēc šiem principiem, neuzstādot augstas prasības lietām, kuras mums var jebkurā brīdī atņemt, var sasniegt mieru un apmierinātību.

Izmantotās literatūras saraksts

Avoti

- Aurēlijs M.** *Pašam sev*. Tulk. **Ināra Ķemere**. Rīga: Zvaigzne, 1991.
- Seneka L.A.** *Vēstules Lucīlijam par ētiku*. Tulk. **Ābrama Feldhūna**. Rīga: Zinātne, 1996.
- Seneka L.A.** *Letters from a stoic*. Baltimore- Maryland: Penguin Books, 1969.
- Seneka L.A.** *Dialogi*. Tulk. **Ābrama Feldhūna**. Rīga: Zinātne, 2001.
- Seneka L.A.** *Traģēdijas*. Tulk. **Ābrama Feldhūna**. Rīga: Liesma, 1989.

Sekundārā literatūra

- Jurēvičs G.** *Grieķu gudrais Epiktēts*. Rīga: Valters un Rapa, 1936.
- Kasīrers E.** *Apcerējums par cilvēku*. Rīga: Intelekts, 1997.
- Oates W. J.** *The stoic and epicurean philosophers*. New York: The Modern Library. 1940.
- Shapiro H. and Curley.E. M.** *Hellenistic Philosophy*. New York: The Modern Library, 1965.
- Stock G.** *A little book of Stoicism*. USA: Kessinger Publishing, 2004.
- Strads.M.** *Lūcijs Annejs Seneka, Dzīve un daiļrade*. Rīga: Latvijas Valsts Universitāte, 1989.
- Stumpf S. E.** *Socrates to Sartre*. USA: McGraw – Hill Book Company, 1966.
- Šuvajevs I.** *Filosofija. Sarunas par filosofiju 2*. Rīga: Zvaigzne ABC. 2000.
- Vilhelms Š.** *Skaistā dzīve?* Rīga: Zvaigzne, 2001.
- Адо Пьер.** *Что такое античная философия?* Москва: Издательство гуманитарной литературы, 1999.
- Кнабе Г.С.** *Корнелий тацит*. Москва: Наука, 1981.
- Сапова. В.В.** *Римские стоики: Сенека, Эпиктет, Марк Аврелий*. Москва: Республикаб, 1995.

Raksti

- Epiktēts** *Diatribas* // Kentaurus 2001. Nr. 26. 4.-7.lpp.

Interneta materiāli

- The Discourses of Epictetus*. <http://ebooks.adelaide.edu.au/e/epictetus/e65d/>